

ALICJA SOBOTA*

NABYCIE W DOBREJ WIERZE OD UPADŁEGO MIENIA NALEŻĄCEGO DO MASY UPADŁOŚCI

I. NABYCIE W DOBREJ WIERZE WOBEC ZASAD PRAWA UPADŁOŚCIOWEGO

1. PRZEDMIOT ROZWAŻAŃ

Problematyka nabycia od nieuprawnionego jest szeroko dyskutowana w piśmiennictwie. Pytanie o możliwość stosowania przedmiotowej instytucji w prawie upadłościowym ma swoją podstawę w odjęciu upadłemu pod sankcją nieważności możliwości rozporządzania mieniem należącym do masy upadłości. W tej sytuacji mamy do czynienia z przełamaniem zasady, wedle której właściciel będzie uznawany za uprawnionego do rozporządzania przedmiotem swojej własności¹. W doktrynie² reprezentowany jest pogląd, który wyłącza dopuszczalność przyznania ochrony kontrahentowi upadłego. Podstawą tego zapatrywania jest w mojej ocenie błędne założenie o niemożności zastosowania wskazanej instytucji, gdyż zdaniem broniących powyższego poglądu, dotyczy ona wyłączenia zbywania rzeczy cudzej. Jak zostanie wykazane, powyższy pogląd jest mylny.

Przepisy prawa upadłościowego nie wyrażają wprost normy, która regulowała kwestię nabycia w dobrej wierze od upadłego. Jako podstawę rozstrzygnięcia powinna służyć przede wszystkim interpretacja funkcji postępowania upadłościowego. Ponadto, istotne znaczenia ma konsekwencja zastosowania sankcji nieważności

* Autorka jest absolwentką Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz aplikantką adwokacką.

¹ A. Szpunar: *Nabycie własności ruchomości od nieuprawnionego*, Kraków 1998, s. 29.

² S. Gurgul: *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 252. Na gruncie dawnego prawa upadłościowego: M. Allerhand: *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Bielsko-Biała 1991, s. 95–96.

w następstwie dokonania przez upadłego czynności prawnej mającej za przedmiot mienie należące do masy, jako że stanowi ona przesłankę negatywną stosowania tej instytucji. Z drugiej jednak strony ukształtowanie norm prawa upadłościowego powoduje dla omawianej problematyki znaczące wątpliwości, przez co odpowiedź na pytanie o dopuszczalność skutecznego nabycia w dobrej wierze od upadłego nie wydaje się jednoznaczna.

Sadzę, iż przedstawione zagadnienie należy rozwiązać dwutorowo. Pierwszy aspekt dotyczy określenia funkcji, jakie postępowanie upadłościowe ma spełnić, w szczególności poprzez odwołanie się do dyrektywy szczególnej ochrony masy upadłości. Rozstrzygnięcie przedstawionego problemu wymaga odpowiedzi na pytanie, czy funkcje postępowania upadłościowego dają podstawę dla ochrony dobrej wiary kontrahenta upadłego. Wyrzedzając szczegółowe analizy, odpowiedź pozytywna na tak postawione pytanie powoduje powstanie poważnych zagrożeń, które mogą powodować umniejszenie roli, jaką upadłość powinna spełnić. Celem tego postępowania jest zachowanie masy upadłości w stanie „nienaruszonym”, który w przypadku ogłoszenia upadłości w opcji likwidacyjnej służyć ma zaspokojeniu interesów wierzycieli. Pogląd akceptujący skuteczne nabycie w dobrej wierze mienia należącego do masy upadłości prowadzi do wyłączenia możliwości zaspokojenia się wierzycieli ze zbytych w taki sposób przedmiotów. Widoczne jest więc ścieranie się przeciwstawnych sobie interesów. Z jednej bowiem strony nabycie w dobrej wierze uwypukla uzasadniony indywidualny interes nabywcy, gwarantując tym samym bezpieczeństwo obrotu³. Upadłość opiera się na przeciwnych zasadach, które osłaniają z zasady wyłącznie interesy wierzycieli upadłego⁴. Postępowanie upadłościowe ma przede wszystkim na celu pogodzenie interesów niewypłacalnego dłużnika i jego wierzycieli⁵. Nie może być jednak oderwane od oceny skutków prawnych, jakie za sobą niesie dla osób, które nie są bezpośrednio z upadłością związane. Należy więc zastanowić się, która zasada, bezwzględny prymat interesów wierzycieli czy raczej zasada równowagi ich praw, powinna odnosić się do kontrahenta, który dokonuje w dobrej wierze czynności prawnej z upadłym. Niewątpliwie ma aksjologiczne uzasadnienie przyjmowana w doktrynie⁶ zasada harmonizacji interesów wierzycieli i osób trzecich w odniesieniu do podmiotów, których prawa zostają naruszone wskutek zaliczenia mienia stanowiącego ich własność do masy upadłości. Upadłość nie może bowiem naruszać interesów takich osób. Ta teza będzie miała doniosłe znaczenie dla problematyki nabycia od nieuprawnionego w postępowaniu upadłościowym. Z uwagi bowiem na wspomnianą zasadę harmonizacji interesów jest możliwe nabycie w dobrej wierze od upadłego mienia, które

³ Z. Kwaśniewski: *Nabycie własności rzeczy ruchomej od nieuprawnionego*, Prawo Spółek 1998, z. 10, s. 16; R. Chorabik: *Dobra wiara jako przesłanka nabycia rzeczy ruchomej od nieuprawnionego*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2006, z. 1, s. 154.

⁴ D. Czajka: *Przedsiębiorstwo w kryzysie. Upadłość lub układ*, Warszawa 1999, s. 25.

⁵ M. Świeszkowski: *Wyłączenia z masy upadłości*, Przegląd Sądowy 2000, z. 7–8, s. 47.

⁶ K. Flaga-Gieruszyńska: *Prawo upadłościowe i naprawcze*, Warszawa 2004, s. 15–16.

nie stanowi jego własności. Wyłącznie w takim stanie faktycznym ustawodawca zezwala na ochronę kontrahenta.

Dla potrzeb dalszych rozważań należy w pierwszej kolejności zdefiniować pojęcie funkcji postępowania. Funkcja to pojęcie dynamiczne, które pełni rolę nadrzędną wobec celu, ponieważ stanowi zespół wszelkich czynności zmierzających do jego osiągnięcia⁷.

Nie sposób także nie zauważyć doniosłości dla rozstrzygnięcia problematyki nabycia w dobrej wierze od upadłego znaczenia drugiego aspektu, który odnosi się do wyłączenia zastosowania instytucji z uwagi na przewidzianą sankcję nieważności. Uważam, że zmiana stanu prawnego, dokonana ustawą z dnia 28 lutego 2003 r. — Prawo upadłościowe i naprawcze (cytowana dalej jako pr.up.n.)⁸ w przedmiocie konsekwencji dokonania przez upadłego pozbawionego zarządu czynności prawnej, mającej za przedmiot mienie wchodzące do masy upadłości, pociąga za sobą doniosłe konsekwencje dla omawianej problematyki. Wykażę także, iż ma również istotne znaczenie dla sytuacji prawnej samego upadłego. Przepisy normujące dawne postępowanie upadłościowe⁹, obowiązujące do momentu wejścia w życie obecnej ustawy, tj. 1 października 2003 r., pozwalały nabyć skutecznie własność od upadłego w każdym przypadku. Artykuł 24 rozporządzenia przewidywał, w miejsce obecnie obowiązującej sankcji nieważności, bezskuteczność względną. Czynność taka była ważna, lecz nie powodowała skutków wobec masy upadłości (co oznaczało bezskuteczność wobec wierzycieli niewypłacalnego dłużnika). Przewidziana więc konstrukcja prawna czyniła problematykę nabycia w dobrej wierze prawnie obojętną, skoro nabywca zawsze skutecznie nabywał własność, niezależnie od jego subiektywnego przekonania. Dawna regulacja umykała więc konstrukcji nabycia w dobrej wierze. Nowy stan prawny wprowadził odmienne rozwiązanie, otwierając tym samym na nowo dyskusję w przedmiocie skuteczności nabycia w dobrej wierze w postępowaniu upadłościowym, choć początkowo zagadnienie to może być bezprzedmiotowe z uwagi na zastrzeżoną sankcję. Przyjmuję jednak stanowisko odmienne, głoszące, iż konsekwencje płynące z przewidzianej sankcji napiętrzają wątpliwości. Uważam, że sens tego przepisu musi zostać teleologicznie zredukowany.

W odniesieniu do postępowania upadłościowego termin „osoba trzecia” odnosi się przede wszystkim do podmiotu, któremu przysługuje prawo znajdujące się w masie. Taka sytuacja rozstrzygana jest w oparciu o instytucję wyłączenia mienia z masy upadłości¹⁰. Dla jasności terminologicznej w tekście nie będę więc posługiwała się terminem „osoba trzecia”, lecz posłużę się pojęciem „kontrahent upadły”

⁷ P. Wieczorek: *Funkcje postępowania egzekucyjnego i zabezpieczającego*, Problemy Egzekucji 2000, z. 7, s. 30–31.

⁸ Dz.U. Nr 69, poz. 535 ze zm.

⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. — Prawo upadłościowe (Dz.U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 ze zm.).

¹⁰ M. Świeszkowski: *Wyłączenia...*, *op. cit.*, s. 31; P. Janda: *Status osoby trzeciej w postępowaniu upadłościowym*, Prawo Spółek 2005, z. 3, s. 51.

dla scharakteryzowania osoby, z którą niewypłacalny dłużnik zawiera umowę zbycia mienia należącego do masy upadłości, a ten podmiot jest w dobrej wierze co do uprawnień zbywcy.

Masowy obrót powoduje często nabywanie rzeczy, które nie stanowią własności zbywcy. W tej materii konieczne stało się wypracowanie koniecznego kompromisu. Konflikt interesów godzi jednocześnie w interesy właściciela, którego rzecz bez jego udziału jest zbywana, oraz w interes nabywającego w dobrej wierze, który jest przekonany, że nabywa od właściciela. W toku postępowania upadłościowego sytuacja ta bardziej się komplikuje. Zamiast trzech podmiotów występujących w typowym stanie faktycznym spełniającym hipotezę art. 169 k.c.¹¹ w postępowaniu upadłościowym występuje niewypłacalny dłużnik oraz jego wierzyciele. Tak jak nabywca nie ma często możliwości zorientowania się co do prawdziwości przysługującej zbywcy własności rzeczy, tak podobne uwagi dotyczą wiedzy o skierowaniu wobec majątku zbywcy postępowania upadłościowego. O okolicznościach tych kontrahent, mimo zachowania należytej staranności, może nie wiedzieć. Różnicowanie sytuacji kontrahenta w zależności od tego, czy dokonuje czynności prawnej z upadłym lub innym podmiotem nieuprawnionym do rozporządzania rzeczą, musi mieć swoje aksjologiczne uzasadnienie.

2. CZY DYREKTYWA SZCZEGÓLNEJ OCHRONY MASY UPADŁOŚCI POZWALA NA OCHRONĘ DOBREJ WIARY KONTRAHENTA UPADŁEGO?

W tym miejscu zasadne jest przedstawienie dyrektywy szczególnej ochrony masy upadłości, a na podstawie jej zestawienia z zasadą nabycia w dobrej wierze zostanie dokonane rozstrzygnięcie, czy pozwala ona nabywać w dobrej wierze mienie należące do masy upadłości. Zasada ochrony masy upadłości spełnia podstawową funkcję, jaką jest zagwarantowanie równomiernego zaspokojenia wierzycieli w postępowaniu upadłościowym¹². W doktrynie¹³ podnosi się, iż postępowanie upadłościowe jest w szczególności skupione na majątku niewypłacalnego dłużnika, a nie na jego osobie. Masa jest przedmiotem szczególnej ochrony, której celem jest niedopuszczenie do jej upłyniania lub obciążania. Jest podstawową instytucją prawa upadłościowego¹⁴. Ustawodawca nie wyraził jej jednak wprost w uzasadnieniu do ustawy, jednakże może ona być wyinterpretowana na podstawie wielu przepisów prawa upadłościowego.

¹¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.).

¹² P. Pogonowski: *Mienie wchodzące w skład masy upadłości — zagadnienia wybrane*, Prawo Spółek 1999, z. 6, s. 35.

¹³ K. Flaga-Gieruszyńska: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 52.

¹⁴ P. Janda: *Wylączenia z masy — podobieństwa i różnice nowego i starego prawa upadłościowego*, Prawo Spółek 2003, z. 5, s. 40; P. Pogonowski: *Mienie...*, *op. cit.*, s. 35.

Ochrona masy upadłości przed nieuzasadnionym uszczerbkiem wyraża się przede wszystkim w pozbawieniu *ex lege* zarządu, prawa korzystania oraz uprawnienia do rozporządzania masą przez upadłego (art. 75 pr.up.n.). Konsekwencją ustawowego wyłączenia tego uprawnienia jest nieważność czynności prawnych dokonanych przez upadłego mającej za przedmiot to mienie (art. 77 pr.up.n.). Norma ta stanowić będzie główne oparcie rozważań dotyczących ewentualnej skuteczności nabycia w dobrej wierze przez kontrahenta upadłego. Ochrona ta wyraża się także w zakazie obciążania masy upadłości wyrażonej w art. 81 pr.up.n. Na omawianą funkcję wskazuje także niedopuszczalność biegu odsetek po ogłoszeniu upadłości (art. 92 pr.up.n.). Podobne cele spełniają także przepisy przewidujące bezskuteczność w stosunku do masy upadłości czynności prawnych dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli (art. 127 i n. pr.up.n.). Kolejnym przykładem jest bezskuteczność w stosunku do masy upadłości dokonanej po ogłoszeniu upadłości zmiany lub wygaśnięcia stosunku prawnego niemającej podstawy w przepisach prawa upadłościowego (art. 84 pr.up.n.). Kryterium ekonomicznej zasadności zaciągniętego zobowiązania stanowi podstawę uprawnienia syndyka do odstąpienia od umowy wzajemnej na podstawie art. 98 pr.up.n.¹⁵ Funkcję ochronną spełnia także art. 78 pr.up.n., który uznaje za bezskuteczne spełnienie świadczenia do rąk upadłego pozbawionego zarządu masą dokonane po obwieszczeniu o ogłoszeniu upadłości w „Monitorze Sądowym i Gospodarczym”, chyba że świadczenie zostało przekazane do masy.

Wszystkie przywołane normy prawne odzwierciedlają tendencję do „zamrożenia” masy upadłości i niedopuszczania do pomniejszania majątku, który służy zaspokojeniu wierzycieli¹⁶. Niewątpliwie masa nie może zostać uszczuplona przez działanie upadłego, które nie ma podstaw prawnych w przepisach prawa upadłościowego. Taki sam pogląd wyraził Sąd Najwyższy¹⁷, który na podstawie dawnego prawa upadłościowego orzekł, iż: „Majątek, który należał do upadłego i stał się masą upadłości, nie może być poza postępowaniem upadłościowym skutecznie przeniesiony na inną osobę, służy on bowiem zaspokojeniu długów upadłego”. W kolejnej uchwale Sąd Najwyższy¹⁸ rozstrzygnął zasadniczą kwestię, odniósł się bowiem bezpośrednio do funkcji, jaką ma spełnić masa upadłości w postępowaniu upadłościowym. Jest nią zaspokojenie wierzycieli, które musi być połączone z „zamrożeniem” majątku upadłego. Według Sądu Najwyższego poza postępowaniem upadłościowym nie jest dopuszczalne wyprowadzanie majątku w jakiegokolwiek formie. Zasadniczym celem jest więc ochrona wierzycieli upadłego przed pokrzywdzeniem polegającym

¹⁵ F. Zoll: *Szkice z prawa upadłościowego. Szkic pierwszy o skutkach odstąpienia przez syndyka od umowy wzajemnej*, Transformacje Prawa Prywatnego 2006, z. 1, s. 113.

¹⁶ B. Frączyk: *Cele polskiego postępowania upadłościowego w świetle prawa europejskiego*, Prawo Spółek 2001, z. 9, s. 55.

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 marca 1976 r., IV CR 62/79, OSP 1977, z. 5, poz. 84.

¹⁸ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 października 1998 r., III CZP 41/98, OSNC 1999, nr 2, poz. 24.

na uszczupleniu masy upadłości¹⁹. Przywołane orzeczenia bezsprzecznie proklamują prymat interesów wierzycieli, który może być naruszony wyłącznie na zasadach wyrażonych w postępowaniu upadłościowym. Ustawodawca nie uregulował wprost normy, która przewidywałaby skuteczne w stosunku do wierzycieli upadłego nabywanie w dobrej wierze mienia, który stanowi przedmiot ich potencjalnego zaspokojenia. Zbycie nastąpiłoby więc niejako „poza postępowaniem upadłościowym”, a z uwagi na powyższą kwalifikację powinno być wyłączone, jako naruszające uzasadnione interesy wierzycieli.

Wymaga także wskazania, iż działanie podmiotu, w stosunku do którego została ogłoszona upadłość, mające na celu udaremnienie lub uszczuplenie zaspokojenia swojego wierzyciela poprzez zbywanie składników swojego majątku, stanowi przestępstwo w myśl art. 300 k.k.²⁰

3. FUNKCJA NABYCIA W DOBREJ WIERZE WOBEC ZASAD PRAWA UPADŁOŚCIOWEGO

Dokonane zestawienie funkcji ukazuje w sposób jednoznaczny, iż brak jest podstaw do honorowania w postępowaniu upadłościowym dążenia do zapewnienia bezpieczeństwa obrotu oraz uzasadnionego interesu nabywcy w dobrej wierze. Stanowi to konsekwencje przyjęcia, iż nie może nastąpić uszczuplenie masy upadłości na innej podstawie prawnej niż przepisy prawa upadłościowego. Zasada grupowego prymatu interesów wierzycieli sprzeciwia się ochronie interesu jednostkowego, który charakteryzuje nabywcę w dobrej wierze. Ponadto, przyznanie ochrony kontrahentowi upadłego umniejszałoby podstawową rolę postępowania upadłościowego, jaką jest zaspokojenie interesów wierzycieli w jak największym stopniu. Ustawodawca nie może zapewniać bezpieczeństwa obrotu i ochrony interesu jednostkowego kosztem wierzycieli, w których interesie postępowanie jest prowadzone. Podstawową przeszkodą dla ochrony dobrej wiary kontrahenta upadłego są funkcje samego postępowania, które nie są pozbawione praktycznego znaczenia. Jednoznaczne ustalenie zadań, jakie ma spełnić postępowanie upadłościowe, powinno mieć istotny wpływ na dokonywaną wykładnię przepisów, a przez to ustalenie właściwego ich stosowania²¹. Ustawodawca nie we wszystkich przecież sytuacjach przyjmuje nadrzędność interesów nabywającego w dobrej wierze. Dobra wiara stanowi stan faktyczny niewywołujący samodzielnych skutków prawnych; jest przedmiotem ochrony jedynie w wyraźnie przewidzianych sytuacjach, przy czym za każdym razem odwoływania się do dobrej bądź złej wiary dobra wiara

¹⁹ T. Koherewicz: *Bezwzględny zakaz naruszania majątku masy upadłości*, Prawo Spółek 1999, z. 10, s. 39.

²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

²¹ P. Janda: *Zaspokojenie roszczeń wierzycieli jako cel postępowania upadłościowego*, Państwo i Prawo 2005, z. 10, s. 63.

znajduje ochronę²². Kontrahent nie nabędzie skutecznie własności, gdy na przykład dokonywał czynności prawej z niepoczytalnym. Takie wyłączenie ma swoje aksjologiczne uzasadnienie. Ustawodawca uznał, iż jego interesy nie zasługują na ochronę. Uważam, że podobna sytuacja ma miejsce w postępowaniu upadłościowym. Brak uznawania dobrej wiary kontrahenta upadłego daje się więc aksjologicznie uzasadnić.

Sądzę, iż w tym miejscu należy zasygnalizować rozwiązanie przyjęte w doktrynie, dotyczące losów rzeczy przewłaszczonej na zabezpieczenie w postępowaniu upadłościowym. Ma to o tyle istotne znaczenie, że niebezpieczeństwa płynące z wyłączenia rzeczy przewłaszczonej są podobne do tych, które wynikają ze skutecznego nabycia w dobrej wierze rzeczy należących do masy. Sprowadzają się bowiem do skutecznego wyłączenia przedmiotowego mienia z majątku służącego zaspokojeniu wierzycieli. Pragnę przy tym zaznaczyć, iż porównuję wyłącznie konsekwencje płynące z wyłączenia mienia przewłaszczonego i nabytego w dobrej wierze, nie dokonując zestawienia samej istoty obu instytucji, które niewątpliwie nie są zbieżne. Przykład przewłaszczenia ma zabezpieczenie ukazuje, że zasada szczególnej ochrony masy upadłości nie ma waloru bezwzględneho. Większość doktryny²³ opowiada się za wyłączeniem z masy rzeczy przewłaszczonej przez upadłego. Jednakże część autorów wyraża swoje wątpliwości, których nie sposób zlekceważyć²⁴. Przewłaszczenie na zabezpieczenie stanowi bowiem zabezpieczenie nieakcesoryjne względem wierzytelności, którą zabezpiecza, chyba że strony w umowie postanowią inaczej²⁵. Wyłączenie takiego przedmiotu zasadniczo prowadzi do nieograniczonej możliwości następczego dochodzenia należności w postępowaniu upadłościowym, niezależnie od możliwości rzeczowego zaspokojenia się wierzyciela. Jedynym zabezpieczeniem przysługującym upadłemu przed tymi niekorzystnymi skutkami jest roszczenie z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, które często nie będzie mogło być zrealizowane w przypadku upadłości osób prawnych, gdyż skutkiem likwidacji jest utrata przez nich bytu prawnego²⁶. Po wtóre, możliwość wyłączenia z masy upadłości utrudnia znacznie przeprowadzenie restrukturyzacji przedsiębiorstwa, które w sprzyjających okolicznościach może przecież doprowadzić

²² J. Gajda: *Pojęcie dobrej wiary w przepisach kodeksu cywilnego*, Studia Prawnicze 1997, z. 2, s. 45.

²³ P. Janda: *Skutki ogłoszenia upadłości dla umowy przewłaszczenia na zabezpieczenie*, Monitor Prawniczy 2003, z. 17, s. 774; A. Doliwa, M. Pannert: *Powiernicze przeniesienie prawa podmiotowego a upadłość jednej ze stron*, Monitor Prawniczy 2002, z. 17, s. 789; J. Chyczewska: *Przewłaszczenie nieruchomości na zabezpieczenie w świetle prawa upadłościowego i naprawczego*, Przegląd Prawa Handlowego 2008, z. 2, s. 27; A. Jakubecki, F. Zedler: *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Kraków 2006, s. 197–198.

²⁴ M. Porzycki: *Umorzenie długów w postępowaniu upadłościowym*, Transformacje Prawa Prywatnego 2006, z. 1, s. 84–85; I. Karasek: *Zabezpieczenia wierzytelności na zbiorze rzeczy lub praw o zmiennym składzie*, Kraków 2004, s. 236–238.

²⁵ F. Zoll: *Sporu o zakres dopuszczalności przewłaszczenia na zabezpieczenie ciągu dalszy*, Państwo i Prawo 1999, z. 4, s. 79.

²⁶ P. Nazarewicz: *Charakter postępowania upadłościowego oraz wpływ upadłości na procesowe postępowanie cywilne*, Przegląd Prawa Handlowego 1992, z. 1, s. 14.

do uzyskania znacznych korzyści, wpływając pośrednio na sytuację wierzycieli. Ta ostatnia uwaga dotyczy także skuteczności w upadłości instytucji nabycia w dobrej wierze, które może w konsekwencji skutecznie wyłączyć sanację przedsiębiorstwa niewypłacalnego dłużnika. Zbycie w toku postępowania upadłościowego mienia znacznej wartości może także doprowadzić do umorzenia postępowania z uwagi na ubóstwo masy (art. 361 pkt 1 pr.up.n.).

Skuteczne wyłączenie mienia z masy czy to przewłaszczonego, czy nabytego w dobrej wierze niesie za sobą zagrożenia dla spełnienia przez postępowanie upadłościowe założonych celów, dlatego uznawanie ich skuteczności winno być wszechstronnie rozważone. Uzasadniony jest pogląd, iż w przedstawionej problematyce oparcie rozstrzygnięcia na zestawieniu funkcji upadłości nie może stanowić jedyne argumentu wyłączającego tę instytucję, bowiem ustawodawca w ochronie masy nie jest konsekwentny, pozwalając w pewnych przypadkach na ryzyko podwójnego zaspokojenia się z masy.

II. NABYCIE OD UPADŁEGO MIENIA NALEŻĄCEGO DO MASY UPADŁOŚCI

1. NABYCIE OD UPADŁEGO W DOBREJ WIERZE MIENIA NALEŻĄCEGO DO MASY UPADŁOŚCI

Z dniem ogłoszenia upadłości powstają dwie masy. Zakwalifikowanie mienia do masy upadłości pociąga za sobą doniosłe skutki dla problematyki nabycia w dobrej wierze. Następstwa w postaci odjęcia upadłemu uprawnienia do rozporządzania masą powstają wyłącznie w stosunku do mienia, które do masy upadłości należy. Natomiast mienie z masy wyłączone może być przedmiotem swobodnego obrotu przez upadłego, które w tym przypadku następuje na zasadach ogólnych i jako takie nie może być oparte na instytucji nabycia w dobrej wierze. Uwagi te dotyczą oczywiście jedynie rzeczy będących własnością upadłego. W ramach masy upadłości należy dokonać kolejnego rozróżnienia na rzeczy, które należą do upadłego, oraz na te, w stosunku do których osoba trzecia posiada uprawnienia do ich wyłączenia (art. 70 pr.up.n.).

W tej części tekstu spróbuję odpowiedzieć na pytanie, czy istnieje także inne uzasadnienie, mające oparcie w przepisach prawa upadłościowego, które pozwoliłoby na podtrzymanie przyjętego wyłączenia ochrony dobrej wiary, dokonanego w wyniku analizy funkcji upadłości. Ponadto, poruszę także zagadnienie związane z modyfikacjami przesłanek zastosowania tej instytucji, które mają podstawę w fakcie ogłoszenia upadłości. Na wstępie jednak pragnę zaznaczyć, że przepisy ustawy dopuszczają w jednym przypadku skuteczne nabycie od upadłego w dobrej

wierze. Wyjątek ten nie ma swojej bezpośredniej przyczyny w ogłoszeniu upadłości, lecz w błędnym zakwalifikowaniu mienia jako należącego do upadłego.

2. PROBLEMATYKA ZBYCIA MIENIA NALEŻĄCEGO DO MASY, KTÓRE NIE STANOWI WŁASNOŚCI UPADŁEGO

Jak już zostało zaznaczone, w postępowaniu upadłościowym możliwa jest sytuacja, w której w skład masy upadłości wchodzi także mienie, którego właścicielem nie jest upadły. W przypadku przeprowadzenia w stosunku do tego mienia czynności likwidacyjnych uprawnione jest nazwanie takiego postępowania likwidacją nieprawidłową²⁷. Podstawą błędnego zaliczenia może być art. 69 ust. 3 pr.up.n. Także w innych przypadkach może nastąpić niewłaściwe zakwalifikowanie mienia jako należącego do niewypłacalnego dłużnika, na przykład w wyniku niewiedzy organów postępowania, ich pomyłki lub ich nierzetelnego postępowania²⁸. Ponadto norma art. 69 ust. 3 pr.up.n. nakazuje rozstrzygać wątpliwości co do zaliczenia mienia na rzecz masy upadłości²⁹. Jeśli z jakichkolwiek powodów nastąpi zbycie przez upadłego w toku postępowania upadłościowego rzeczy, które do niego nie należą, dotychczasowemu właścicielowi przysługuje tzw. prawo wyłączenia zastępczego (art. 71 ust. 1 pr.up.n.)³⁰.

Interesującym dla nas przypadkiem będzie zbycie przez upadłego mienia należącego do osoby trzeciej w toku postępowania upadłościowego³¹. Nie będzie stanowić przedmiotu rozważań przypadek zbycia przez upadłego mienia, które znalazło się w masie upadłości wskutek uznania za bezskuteczną czynność prawną dokonaną przez upadłego (art. 134 pr.up.n.). Z uwagi na konstrukcję bezskuteczności względnej mienie to również nie stanowi własności niewypłacalnego dłużnika, lecz należy do osoby trzeciej³². Właścicielowi nie przysługuje w takim przypadku uprawnienie do wyłączenia mienia, bowiem czynność prawną, na podstawie której doszło do przeniesienia prawa, jest bezskuteczna w stosunku do wierzycieli upadłego.

W konsekwencji takiego ukształtowania przepisów upadły może zawrzeć umowę, na podstawie której dojdzie do skutecznego nabycia przez kontrahenta. Ustawodawca nie przewiduje tu sankcji nieważności, a w jej miejsce zezwala na

²⁷ M. Kroenner: *Likwidacja upadłościowa*, Kraków 2006, s. 26.

²⁸ M. Świeszkowski: *Wyłączenia...*, *op. cit.*, s. 32.

²⁹ S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 199.

³⁰ M. Allerhand: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 106.

³¹ M. Świeszkowski: *Wyłączenia...*, *op. cit.*, s. 35; M. Allerhand: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 106; P. Janda: *Wyłączenia z masy...*, *op. cit.*, s. 45. Odmiennie przyjmuje Z. Świeboda: *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 121. Uważa on bowiem, że hipoteza przepisu art. 71 ust. 1 pr.up.n. dotyczy wyłącznie sytuacji zbycia przez upadłego mienia objętego prawem wyłączenia, dokonanego przed ogłoszeniem upadłości.

³² A. Witosz (red.): *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 63; S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 172.

zastosowanie instytucji nabycia od nieuprawnionego³³. Nabywca więc musi być w dobrej wierze, w przeciwnym przypadku uprawniony może dochodzić wydania rzeczy³⁴. Dotychczasowy właściciel wskutek zbycia traci więc własność. Przysługuje mu jedynie roszczenie o wydanie z masy świadczenia wzajemnego, które zostało dokonane przez kontrahenta upadłego w zamian za zbywaną rzecz³⁵. Uprawnienie to jest jednak wyłączone, gdy zbycie nastąpiło pod tytułem darmym, bowiem koniecznym warunkiem żądania zwrotu świadczenia wzajemnego jest jego obecność w masie upadłości³⁶. W takim przypadku właściciel jest również pozbawiony roszczenia wydobywczego, bowiem nieodpłatność świadczenia nie ma wpływu na skuteczność nabycia rzeczy ruchomych przez kontrahenta upadłego, gdyż art. 169 k.c. osłania również nieodpłatne nabycie. Roszczenie windykacyjne przysługuje jednak, jeśli przedmiotem zbycia była nieruchomości, bowiem instytucja rękojmi nie osłania nabycia nieodpłatnego. Jeśli kontrahent nie był w dobrej wierze, dotychczasowy właściciel może skorzystać z roszczenia windykacyjnego³⁷. Roszczenie to przysługuje także w trzyletnim okresie liczonej od utraty posiadania wbrew woli dotychczasowego właściciela (art. 169 § 2 k.c.).

Należy zastanowić się nad uzasadnieniem przyjętego rozwiązania. Mienie takie na podstawie domniemania, jako stanowiące własność upadłego, należy do masy upadłości, co w konsekwencji prowadziło do stosowania zaostrzonego reżimu, który z masą jest związany. Z drugiej jednak strony ustawodawca dopuszcza jego skuteczne zbycie mimo przewidzianej sankcji nieważności. Modelowym zachowaniem jest oczywiście skorzystanie przez uprawnionego z prawa wyłączenia (art. 70 pr.up.n.). Może się jednak okazać, że dotychczasowy właściciel nie zgłosi wniosku do sędziego — komisarza albo zgłoszenie wniosku nastąpi już po zbyciu rzeczy objętych przedmiotowym wnioskiem. Sądzę, że przyjęte przez ustawodawcę rozróżnienie ma swoje poparcie w okoliczności, iż tylko majątek upadłego powinien służyć zaspokojeniu roszczeń wierzycieli³⁸. Ustawodawca nie dopuszcza możliwości zaspokojenia się wierzycieli kosztem osób trzecich, którym przysługuje prawo znajdujące się w masie³⁹. Mienie, które nie jest własnością upadłego, powinno być z masy wyłączone. Brak jest więc uzasadnienia dla odmówienia ochrony nabywcy w dobrej wierze, skoro w przedstawionym stanie faktycznym prymat interesu wierzycieli nie rozciąga się na mienie, które nie powinno stanowić źródła

³³ M. Świeszkowski: *Wyłączenia...*, op. cit., s. 35; S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 228; P. Janda: *Wyłączenia z masy...*, op. cit., s. 45.

³⁴ M. Świeszkowski: *Wyłączenia...*, op. cit., s. 35.

³⁵ A. Jakubecki, F. Zedler: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 200. W razie zaś zmieszania świadczenia z innymi przedmiotami należącymi do masy, dotychczasowemu właścicielowi przysługuje roszczenie odszkodowawcze.

³⁶ M. Allerhand: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 106; P. Janda: *Wyłączenia z masy...*, op. cit., s. 45; S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 228.

³⁷ A. Witosz (red.): *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 122; S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 228.

³⁸ M. Allerhand: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 104.

³⁹ K. Flaga-Gieruszyńska: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 16.

zaspokojenia. Funkcje upadłości nie sprzeciwiają się wyłączeniu mienia z masy, tym bardziej interes wierzycieli nie powinien się sprzeciwiać skutecznemu wyprowadzeniu go z masy poprzez działanie upadłego. Konflikt interesów zachodzi między dotychczasowym właścicielem a kontrahentem upadłego, gdyż interes wierzycieli przez takie zbycie nie zostanie naruszony. Teza ta stanowi więc uzasadnienie powrotu do reguł ogólnych, wedle których konflikt między interesami dotychczasowego właściciela i nabywcy w dobrej wierze rozstrzyga się na rzecz tego ostatniego. W doktrynie⁴⁰ przyjmuje się więc w takiej sytuacji zasadę harmonizacji interesów wierzycieli i osób trzecich.

Skuteczne nabycie przez kontrahenta wymaga spełnienia przesłanek ogólnych nabycia od nieuprawnionego. Poniższa analiza będzie dotyczyć szczegółowego przedstawienia modyfikacji tych zasad wynikających z ogłoszenia upadłości.

3. MODYFIKACJA PRZESŁANEK NABYCIA OD NIEUPRAWNIONEGO WYNIKAJĄCA Z OGŁOSZENIA UPADŁOŚCI

Władztwo⁴¹ nad rzeczą ruchomą przez nieuprawnionego zbywcę legitymuje go wobec nabywcy jako uprawnionego do rozporządzania rzeczą. Na takim założeniu opiera się również teoria, która próbuje uzasadnić, dlaczego w pewnych sytuacjach ustawodawca pozwala przenieść własność osobie, która w rzeczywistości właścicielem nie jest. Na gruncie prawa polskiego największe uznanie zyskała tzw. teoria legitymacji zbywcy⁴². Przyjmuje się, że w przypadku nieruchomości o własności świadczy wpis w księdze wieczystej, natomiast w przypadku rzeczy ruchomej tę funkcję spełnia posiadanie⁴³. Pogląd ten znajduje uzasadnienie w przepisach kodeksu cywilnego dotyczących posiadania, a mianowicie art. 339 k.c., który wprowadza domniemanie posiadania samoistnego, oraz art. 341 k.c., który domniemywa zgodność z prawem posiadania. W konsekwencji przywołane domniemania zastępują dowód własności. Nabywca działa w zaufaniu do zewnętrznego znamienia własności, jakim jest posiadanie, nie mając często innej możliwości szczegółowego zbadania rzeczywistych stosunków właścicielskich. A. Stelmachowski⁴⁴ zasadę tę upatruje jako podstawową funkcję posiadania, którą ujmuje jako „uzewnętrznianie

⁴⁰ Tamże, s. 16.

⁴¹ A. Gola: *Nabycie własności ruchomości od nieuprawnionego*, Warszawa 1982, s. 38. Władztwo to może przejawiać się w postaci posiadania zależnego, dzierżenia oraz władztwa prekaryjnego z uwagi na fakt, iż na gruncie art. 169 k.c. istotny jest jedynie element faktyczny władztwa (*corpus possessionis*), który jest tożsamy przy posiadaniu i dzierżeniu.

⁴² A. Szpunar: *Nabycie własności...*, *op. cit.*, s. 41.

⁴³ A. Gola: *Nabycie...*, *op. cit.*, s. 36. Przyjmuje się także, że wpis w księdze wieczystej prawa ma większą moc legitymującą od posiadania rzeczy ruchomych.

⁴⁴ A. Stelmachowski: *Istota i funkcja posiadania*, Warszawa 1958, s. 134–135.

własności”. W doktrynie podnosi się⁴⁵, iż decydujące znaczenie ma wykonywanie władztwa bezpośredniego oraz faktycznego nad rzeczą. Oznacza to, że nieuprawniony zbywca ma możliwość korzystania z rzeczy z wyłączeniem osób trzecich w sposób, w jaki czyni to uprawniony z określonego prawa.

Wymaga podkreślenia, że upadły jest zobowiązany wskazać i następnie wydać syndykowi cały swój majątek (art. 57 pr.up.n.) pod rygorem zastosowania wobec niego środków przymusu. W przypadku wywiązania się z obowiązku wydania rzeczy przez upadłego syndyk niezwłocznie obejmuje majątek upadłego oraz nim zarządza (art. 173 pr.up.n.). Przesłanka posiadania rzeczy ruchomej przez upadłego wynika z ogólnych zasad nabycia w dobrej wierze. Jediną modyfikacją łączącą się z faktem ogłoszenia upadłości jest wspomniany wyżej obowiązek. Uważam jednak, że nie należy marginalizować znaczenia nabycia w dobrej wierze w postępowaniu upadłościowym, ponieważ w każdym modelowym rozwiązaniu mogą zdarzyć się wyjątki. Wymaga jednak zaznaczenia, iż nabycie w dobrej wierze dotyczyć może wyłącznie sytuacji, w której upadły rzeczami ruchomymi włada. W odniesieniu do nieruchomości powyższy warunek posiadania rzeczy zastąpiony jest niejako odzwierciedleniem przysługującego mu prawa własności z księgi wieczystej. Nie jest tu zatem konieczne posiadanie rzeczy, przez co sytuacja potencjalnego zbywania nieruchomości przez upadłego jest większa.

Przytoczony już art. 300 k.k. zakazuje pod groźbą kary ukrywania przez upadłego w toku postępowania upadłościowego jego majątku, jeśli tym sposobem uszczupła lub udaremnia zaspokojenie się przez jego wierzycieli.

Dobra wiara zachodzi w przypadku, gdy nabywca nie wie, że zbywca nie jest uprawniony do rozporządzania, które to przeświadczenie jest jednak błędne, lecz usprawiedliwione w szczególnych okolicznościach⁴⁶. Przyjmuje się zgodnie, że dobra wiara powinna dotyczyć uprawnienia do rozporządzania rzeczą, nie zaś okoliczności, iż zbywca jest jej właścicielem⁴⁷. Ustawodawca nie przesądził kryteriów niedbalstwa, a w konsekwencji tego braku przyjmuje się, iż wyłącza dobrą wiarę wiadomość o braku uprawnień do rozporządzania rzeczą ruchomą, jak i brak przedmiotowej wiadomości wywołany zwykłym niedbalstwem polegającym na niedołożeniu należytej staranności⁴⁸. Pojęcie należytej staranności należy odczytywać, opierając się na art. 355 k.c., który definiuje ją jako niedołożenie staranności ogól-

⁴⁵ M. Wilke: *Nabycie własności rzeczy ruchomej na podstawie umowy z osobą nieuprawnioną*, Warszawa–Poznań–Toruń 1980, s. 57.

⁴⁶ J. Gajda: *Pojęcie dobrej wiary...*, *op. cit.*, s. 40.

⁴⁷ A. Szpunar: *Dobra wiara jako przesłanka nabycia własności ruchomości od nieuprawnionego*, Państwo i Prawo 1997, z. 7, s. 7. Rozwiązanie to zostało przyjęte za prawem francuskim oraz szwajcarskim; odmiennie stanowi prawo niemieckie, które z dobrą wiarą łączy przeświadczenie o zawieraniu umowy z właścicielem. Ustawodawstwo niemieckie przewiduje jednak, że wystarczy dobra wiara co do uprawnienia do rozporządzania przysługującym zbywcy w obrocie handlowym.

⁴⁸ A. Szpunar: *Nabycie własności...*, *op. cit.*, s. 70. Prawo niemieckie odmiennie przyjmuje, iż tylko rażące niedbalstwo (*culpa lata*) w sytuacji nabycia od nieuprawnionego wyłącza dobrą wiarę.

nie wymaganej w stosunkach danego rodzaju, a w przypadku obrotu profesjonalnego — uwzględniając zawodowy charakter działalności.

W myśl art. 53 ust. 1 pr.up.n. postanowienie o ogłoszeniu upadłości podaje się niezwłocznie do publicznej wiadomości przez obwieszczenie w „Monitorze Sądowym i Gospodarczym” i przez opublikowanie w dzienniku o zasięgu lokalnym. Zasadniczo takie ogłoszenie ma na celu poinformowanie wierzycieli o możliwości zgłaszania swoich wierzytelności. Pełni ono także funkcję ostrzegawczą wobec dłużników upadłego w przypadku spełnienia przez nich świadczenia do rąk upadłego, jak również ma znaczenie dla osób trzecich, z którymi upadły może zawierać umowy po ogłoszeniu upadłości⁴⁹.

Osoby fizyczne lub prawne nie mają technicznej możliwości przechowywania publikatora, a tym bardziej śledzenia jego zawartości⁵⁰. Ponadto ustawodawca nie wiąże także skutków prawnych wpisu w „Monitorze Sądowym i Gospodarczym” w postaci braku możliwości powoływania się na nieznaną ogłoszonych w nim danych. Taka informacja nie rodzi więc skutków prawnych w zakresie dobrej wiary, choć niewątpliwie zweryfikowanie treści publikatora skutkujące pozytywną wiadomością o ogłoszeniu upadłości likwidacyjnej nie spowoduje automatycznie przypisania złej wiary kontrahentowi, lecz rodzi konieczność zbadania, czy przedmiot umowy nie stanowi masy upadłości.

Istotniejszym dla omawianej problematyki jest nałożenie na syndyka obowiązku podjęcia niezbędnych czynności w celu ujawnienia postanowienia o ogłoszeniu upadłości w księdze wieczystej oraz w innych księgach i rejestrach, w których majątek upadłego jest wpisany (art. 175 pr.up.n.). Powinność ta, w odniesieniu do rzeczy ruchomych, przejawia się przede wszystkim w ujawnieniu faktu ogłoszenia upadłości w Krajowym Rejestrze Sądowym⁵¹. Artykuł 15 ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym⁵² wprowadza zasadę, według której nie można zasłaniać się nieznaną ogłoszonych w nim wpisów. Jedynie w odniesieniu do czynności dokonanych przed 16. dniem od dnia ogłoszenia można zasłaniać się nieznaną ogłoszonych przy jednoczesnym udowodnieniu, iż nie mogła wiedzieć o wpisie (art. 15 ust. 1 ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym). W odniesieniu do nieruchomości wpis dokonywany jest w księdze wieczystej, w postaci ograniczenia uprawnienia do jej rozporządzenia (art. 25 ust. 1 pkt 3 u.k.w.h.)⁵³. Ma on charakter wpisu tymczasowego, zabezpieczającego wynik postępowania upadłościowego⁵⁴. Dokonanie więc takiego wpisu w zestawieniu z normą art. 2 zd. 2 u.k.w.h. prowadzi zawsze do przy-

⁴⁹ S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 154.

⁵⁰ T. Stawecki: *Rejestry publiczne. Funkcje instytucji*, Warszawa 2005, s. 117–118.

⁵¹ A. Jakubecki, F. Zedler: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 559; S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 562; A. Witosz (red.): *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 250.

⁵² Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. — Krajowy Rejestr Sądowy (tekst jedn. Dz.U. z 2001 r. Nr 17, poz. 209 ze zm.).

⁵³ S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 569.

⁵⁴ Tamże, s. 570.

jęcia złej wiary po stronie kontrahenta. Uprzedzając rozstrzygnięcie w kwestii stosowania instytucji rękojmi w upadłości, rozważania w przedmiocie dobrej wiary przy nabyciu nieruchomości nie mają doniosłego znaczenia, bowiem wskutek otwarcia postępowania upadłościowego nie powstaje niezgodność między stanem prawnym rzeczywisłym a tym ujawnionym w księdze wieczystej⁵⁵.

Osobno należy ocenić problematykę dobrej wiary przy nabywaniu rzeczy ruchomych. Zgodnie z wyrażoną normą, która wprowadza regułę ogłaszania postanowienia o ogłoszeniu upadłości w Krajowym Rejestrze Sądowym, należy zastanowić się nad konsekwencjami, jakie ta informacja niesie dla oceny dobrej wiary kontrahenta upadłego. Należy więc przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie, jakie skutki dla dobrej wiary niesie za sobą ogłoszenie postanowienia o ogłoszeniu upadłości w Krajowym Rejestrze Sądowym.

Uważam, że słuszny jest pogląd rozstrzygnięcia o dobrej wierze w zależności od okoliczności konkretnego przypadku, z zastrzeżeniem, iż ma ona dotyczyć uprawnienia do rozporządzania rzeczą przez zbywcę, a nie ogłoszenia wobec zbywcy upadłości, bowiem ta nie zawsze automatycznie skutkuje odjęciem uprawnienia do rozporządzania. Takie następstwo nie powstanie, gdy ogłoszono upadłość z możliwością układu, gdy ustanowiono zarząd własny, który może dotyczyć jedynie części jego majątku (art. 76 ust. 1 pr.up.n.). Zakresy pojęć ogłoszenia upadłości i odjęcia uprawnienia do rozporządzania nie są tożsame, co powoduje, że odniesienie dobrej wiary wyłącznie do informacji o ogłoszeniu upadłości nie może stanowić jedynej podstawy przypisania dobrej wiary. Niewątpliwie jednak pozytywna wiadomość o tym fakcie musi skutkować nałożeniem obowiązku dodatkowego dociekania w zakresie należytej staranności, czy przedmiot umowy stanowi masę upadłości. Sprawdzenie, czy rzecz należy do masy upadłości, pośrednio prowadzi bowiem do oznaczenia mienia, którego zbycie przez upadłego może powodować uaktualnienie się problematyki nabycia od nieuprawnionego. W Krajowym Rejestrze Sądowym brak jest wyszczególnienia, wobec których przedmiotów wchodzących w skład masy upadły utracił uprawnienie do rozporządzania. Możliwość dociekania w tym zakresie jest więc ograniczona, sprowadza się jedynie do zwrócenia się do syndyka celem bezspornego ustalenia, czy upadły może swobodnie zarządzać zbywaną rzeczą. Teza ta prowadzi do obowiązku sprawdzenia, czy nabywane mienie stanowi masę upadłości, jeśli ogłoszono upadłość w opejji likwidacyjnej. Uważam, że odniesienie dobrej wiary wyłącznie do wiadomości o ogłoszeniu upadłości nie może stanowić dostatecznej podstawy przyjęcia złej wiary kontrahenta. Kontrahent nie powinien także opierać swojego przekonania co do uprawnienia zbywcy do rozporządzania wyłącznie na podstawie jego zapewnień w tym przedmiocie⁵⁶. W przypadku zaś uzyskania pozytywnej wiadomości w tym przedmiocie konieczne jest sprawdzenie, czy mienie nabywane stanowi masę upadłości.

⁵⁵ Tamże, s. 569–570.

⁵⁶ A. Szpunar: *Dobra wiara...*, op. cit., s. 10.

Dokonane rozróżnienie w zakresie masy upadłości na mienie należące i nie-należące do upadłego niesie za sobą już przedstawione doniosłe konsekwencje w zakresie skuteczności nabycia od upadłego. Jak już zostało przedstawione, jedyny wyjątek skutecznego nabycia od nieuprawnionego w upadłości możliwy jest w stosunku do mienia, które do niewypłacalnego dłużnika nie należy. W takim przypadku wyłączenie uprawnienia do rozporządzania mieniem nie następuje wskutek ogłoszenia upadłości. Należy zastanowić się nad problematyką dobrej wiary w nabyciu takiego mienia. Konieczne jest odpowiedzenie na pytanie, czy w takim stanie faktycznym pozytywna wiadomość o zaliczeniu zbywanego mienia do masy upadłości powoduje przypisanie złej wiary. Uważam, że taka wiedza nie może stanowić dostatecznej podstawy przypisania złej wiary, bowiem miano nieuprawnionego do rozporządzania upadły uzyskuje nie w wyniku ogłoszenia upadłości i zaliczenia mienia do masy, lecz posiadania mienia, wobec którego nie ma uprawnienia do rozporządzania. Taka teza musi niewątpliwie wpływać na określenie dobrej wiary kontrahenta. Uważam, że informacja o ogłoszeniu upadłości i zaliczeniu mienia do masy upadłości nie może stanowić podstawy przypisania złej wiary w takim przypadku. Kontrahent upadłego nie ma z drugiej strony możliwości sprawdzenia, czy mienie stanowi rzeczywiście własność upadłego, skoro zaliczenie go do masy jest wynikiem błędów syndyka. Możliwość dociekania w zakresie jest więc ograniczona. Wobec powyższego należy oceniać stan świadomości kontrahenta na zasadach ogólnych, skoro ogłoszenie upadłości nie powoduje modyfikacji stosowania instytucji nabycia w dobrej wierze. W takim przypadku dla dobrej wiary obojętne jest, czy mienie nienależące do upadłego zostało zaliczone do masy upadłości.

Dobrą wiarę możemy domniemywać, obok art. 7 k.c., także z zasady, zgodnie z którą o własności świadczy posiadanie. Pośrednio więc z faktu posiadania można wnioskować o uprawnieniu posiadacza do zbywania rzeczy.

4. WAŻNOŚĆ UMOWY JAKO PRZESŁANKA OBLIGATORYJNA OCHRONY NABYWCY W DOBREJ WIERZE

Przesłanka ważności umowy stanowiącej podstawę nabycia własności od nieuprawnionego została już uprzednio zasygnalizowana. Stanowi ona drugi aspekt rozstrzygnięcia kwestii nabycia od nieuprawnionego. Wobec faktu, iż ma ona zasadnicze znaczenie dla rozstrzygnięcia problematyki skuteczności nabycia od upadłego przedmiotów należących do masy upadłości, zasadne jest jej bliższe przedstawienie. Podstawowym celem tej instytucji jest sanowanie umowy zawartej z nieuprawnionym, przy braku innych uchybień powodujących nieważność umowy⁵⁷.

⁵⁷ A. Szpunar: *Nabycie własności...*, *op. cit.*, s. 34; M. Wilke: *Nabycie własności...*, *op. cit.*, s. 70–71; S. Rudnicki: *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga II. Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2006, s. 172; Z. Kwaśniewski: *Nabycie własności...*, *op. cit.*, s. 14.

Pogląd ten został wyrażony także w wyroku Sądu Najwyższego⁵⁸, w którym rozstrzygnął, iż: „Artykuł 169 k.c. chroni tylko dobrą wiarę nabywcy co do uprawnienia zbywcy do rozporządzenia rzeczą; nie ma on zastosowania, jeżeli między wydającym i obejmującym rzecz w posiadanie nie doszło do zawarcia umowy przeniesienia własności rzeczy”. W uzasadnieniu natomiast stwierdził, że: „Zgodnie z art. 169 k.c., nieprzysługiwanie zbywcy uprawnienia do rozporządzenia rzeczą, a ściśle jej własnością, może być zastąpione dobrą wiarą nabywcy, tj. błędnym, ale w danych okolicznościach usprawiedliwionym przekonaniem nabywcy o przysługiwaniu zbywcy uprawnienia do rozporządzenia”, a dalej zaś, że: „Przepis ten, mówiąc o zbyciu rzeczy ruchomej przez nieuprawnionego, uzależnia więc nabycie własności od nieuprawnionego od zawarcia przez niego z nabywcą umowy przeniesienia własności czyniącej zadość wszystkim przesłankom ważności”. Dobra wiara nabywcy niweluje więc brak wyłącznie jednej przesłanki w postaci braku uprawnienia do rozporządzania rzeczą.

Podobne stanowisko reprezentowane jest przy nabyciu nieruchomości za pomocą rękojmi wiary publicznej ksiąg wieczystych⁵⁹. Tu także pogląd ma poparcie w dorobku judykatury; uzasadnione jest przywołanie wyroku Sądu Najwyższego⁶⁰, w którym zajął stanowisko, że „rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych nie chroni nabywcy, jeżeli umowa o przeniesienie własności nieruchomości była nieważna”.

5. SKUTKI CZYNNOŚCI PRAWNEJ UPADŁEGO DOTYCZĄCEJ MASY UPADŁOŚCI

Artykuł 77 pr.up.n. stanowi najważniejszy argument przemawiający za brakiem uznawania dobrej wiary kontrahenta upadłego. Jednocześnie, wobec absurdalnych rozstrzygnięć, jakie za sobą niesie, stanowi jednocześnie podstawę wątpliwości w tej kwestii. Powyższy przepis przewiduje bowiem sankcję nieważności w przypadku dokonania czynności prawnej dotyczącej mienia należącego do masy upadłości, wobec którego upadły utracił prawo zarządu. Jak już zostało zasygnalizowane, norma ta stanowi najważniejszy przejaw ochrony masy upadłości przed jej uszczupleniem. Przepis jednakże nie usuwa niejasności związanych z dopuszczalnością ochrony dobrej wiary, gdyż rodzi jednocześnie trudne do przyjęcia skutki, które bardziej niż rozświetlają niejasności jedynie je napiętrzają.

Artykuł 77 pr.up.n. odnosi się wyłącznie do mienia stanowiącego masę upadłości. Norma przewiduje sankcję nieważności czynności prawnych należących do

⁵⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 2002 r., V CKN 1340/00, OSNC 2004, nr 2.

⁵⁹ J. Ignatowicz (red.): *System prawa cywilnego. Prawo własności i inne prawa rzeczowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 917.

⁶⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2002 r., III CKN 405/99, OSNC 2002, nr 11, poz. 142.

masy upadłości, wobec których upadły utracił prawo zarządu. Skutek powyższy powstaje *ex lege*, co wyłącza konieczność wydania w tym przedmiocie odpowiedniego orzeczenia⁶¹. Przyjmuje się również, iż ten sam skutek powstanie, gdy w dokonaniu czynności zastępują upadłego przedstawiciele ustawowi bądź jego pełnomocnicy⁶². Należy zaznaczyć, że komentowany przepis kładzie nacisk na podmiot umowy, z którym ma być ona zawarta. Na dalszy plan usuwa się zaś jej przedmiot, którym ma być mienie wchodzące w skład masy upadłości. Okazuje się bowiem, iż w przypadku zbycia mienia stanowiącego masę upadłości przez osobę trzecią ochrona wyrażona w art. 77 p.up.n. nie znajdzie zastosowania⁶³, a zatem będzie uprawnione uznawanie skuteczności nabycia w dobrej wierze na zasadach ogólnych. Takie rozwiązanie skutkuje nie tylko nieuzasadnioną rezygnacją z ochrony masy przed bezzasadnym uszczupleniem, ale ma także istotne znaczenie dla problematyki nabycia od nieuprawnionego. Uwaga ta bowiem stanowić będzie podstawę dla analizy zgodności regulacji z konstytucyjnym zakazem dyskryminacji.

Przez czynność prawną należy rozumieć działania mające na celu wywołanie określonych skutków prawnych, w postaci powstania, zmiany lub ustania stosunku prawnego⁶⁴. Taką czynnością jest niewątpliwie zbycie dokonane przez upadłego. Przyjmuje się ponadto, iż do tego katalogu należą także: obciążenie przedmiotu należącego do masy, zaciągnięcie zobowiązania, choćby jednostronnego, uznanie zobowiązania, zwolnienie z długu, przedstawienie weksla do zapłaty, jak również oświadczenie powodujące powstanie zobowiązania (np. przyjęcie spadku) lub też zawiadomienie powodujące określone skutki prawne (do tej kategorii należy m.in. zawiadomienie sprzedawcy o niezgodności towaru z umową)⁶⁵. Przywołana sankcja znajdzie także zastosowanie w przypadku wystawienia przez upadłego weksla. Nieważne będą także wyliczone czynności dokonane wobec upadłego, gdyż powinny być dokonane wobec syndyka⁶⁶.

Jak już zostało zaznaczone, wykładnia literalna prowadzi do bezzasadności roztrząsanej problematyki. Skoro norma przewiduje nieważność czynności prawnej, to dobra wiara nie może sanować wadliwej czynności prawnej, prowadząc do skutecznego nabycia. Jeśliby wyłączyć stosowanie przepisów dopuszczających wyjątek od zasady *nemo plus iuris* z uwagi na dobrą wiarę kontrahenta, przysługują mu jedynie roszczenia wyrażone w ust. 2 omawianego przepisu, który przyznaje możliwość żądania zwrotu jego świadczenia. Przesłankami skutecznego zwrotu jest dokonanie wspomnianej czynności po ogłoszeniu upadłości, ale przed obwieszczeniem w „Monitorze Sądowym i Gospodarczym”, jeżeli kontrahent przy zachowaniu należytej staranno-

⁶¹ A. Jakubecki, F. Zedler: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 225.

⁶² S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 251.

⁶³ Z. Świeboda: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 138.

⁶⁴ A. Witosz (red.): *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 133.

⁶⁵ S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 250; M. Allerhand: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 94–95.

⁶⁶ M. Allerhand: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 95.

ści nie mógł wiedzieć o ogłoszeniu upadłości. Momentem miarodajnym na podstawie art. 79 pr.up.n. może być także chwila ujawnienia czynności w księdze wieczystej lub w innym rejestrze. Dodatkowo świadczenie musi znajdować się w masie. Do zwrotu świadczenia stosuje się odpowiednio przepisy o nienależnym świadczeniu, a więc wierzytelność będzie zaspokajana w kategorii 1 (art. 342 pr.up.n.). O spełnieniu przesłanek orzeka sędzia — komisarz na wniosek osoby trzeciej (ust. 2).

Uznanie dobrej wiary powoduje skuteczność nabycia własności, co w konsekwencji prowadzić musi do uszczuplenia zaspokojenia wierzycieli. Taka sytuacja została już określona jako sprzeczna z funkcjami postępowania upadłościowego. Okazuje się więc, że brak ochrony dobrej wiary ma swoje dodatkowe uzasadnienie w zastrzeżonej przez ustawodawcę sankcji nieważności czynności dokonanych przez upadłego. Wszystkie wskazane do tego momentu argumenty przemawiają więc za wyłączeniem stosowania art. 169 k.c. oraz art. 5 u.k.w.h. w postępowaniu upadłościowym. Wymaga podkreślenia, że instytucja nabycia w dobrej wierze znajdzie jednak zastosowanie w sytuacji dalszego zbycia przez kontrahenta upadłego, gdyż brak skutecznego nabycia własności po jego stronie uprawnia do nazywania go nieuprawnionym do rozporządzania rzeczą⁶⁷. Mimo więc, iż skuteczne wyprowadzenie mienia z masy jest niedopuszczalne jako godzące w interesy wierzycieli, ustawodawca nie przywiduje ochrony masy upadłości. W przypadku kolejnego zbywania rzeczy ruchomych przez kontrahenta upadłego znajdzie zastosowanie art. 169 § 1 k.c., bowiem przyjmuje się w doktrynie⁶⁸, że zawarcie nieważnej czynności prawnej stanowi przykład powierzenia rzeczy. Osoba zawierająca umowę z kontrahentem upadłego nabędzie własność z chwilą objęcia rzeczy w posiadanie.

Zbywanie przez inny podmiot niż upadły mienia należącego do masy rodzi kontrowersje w przedmiocie dopuszczalności rozróżniania sytuacji kontrahenta upadłego według kryterium podmiotu, z którym czynność prawna ma być dokonana, a nie przedmiotu czynności prawnej, tym bardziej że za drugim rozwiązaniem przemawia dyrektywa ochrony masy upadłości.

Na gruncie dawnych przepisów prawa upadłościowego sankcję czynności prawnych dokonanych przez upadłego dotyczących majątku stanowiącego masę upadłości regulował przywołany już art. 24 rozporządzenia. Określał on, że czynności takie „nie mają skutków w stosunku do masy”. Sankcja ta oparta jest na konstrukcji bezskuteczności względnej, która polega na przyjęciu nieskuteczności określonej czynności w stosunku do pewnej kategorii podmiotów oraz jednoczesnego utrzymania ważności czynności między stronami, które ją zawarły⁶⁹. Na gruncie prawa upadłościowego bezskuteczność w stosunku do masy upadłości oznacza utrzymanie skuteczności umowy dokonanej między upadłym a jego kon-

⁶⁷ Tamże, s. 96.

⁶⁸ A. Szpunar: *Dobra wiara...*, *op. cit.*, s. 6.

⁶⁹ P. Pogonowski: *Mienie...*, *op. cit.*, s. 35; Z. Radwański (red.): *System prawa prywatnego. Prawo cywilne — część ogólna*, t. 2, Warszawa 2007, s. 444–445.

trahentem przy jednoczesnym odmówieniu skuteczności względem masy upadłości. Termin „bezskuteczność w stosunku do masy upadłości” stanowi jedynie skrót myślowy, gdyż masa upadłości nie stanowi podmiotu praw, lecz jedynie przedmiot prawa. Chodzi więc o bezskuteczność w stosunku do wierzycieli upadłego⁷⁰, która przejawia się w możliwości zaspokojenia się z przedmiotu, który wskutek czynności prawnej ubył z masy upadłości⁷¹. Konstrukcja prowadzi więc zawsze do skutecznego nabycia przez kontrahenta upadłego mienia, niezależnie od jego dobrej czy złej wiary. W dawnym stanie prawnym nie było więc żadnego powodu odwoływać się do przepisów o ochronie nabywającego w dobrej wierze. W doktrynie⁷² zaprezentowano także przywołany już pogląd, zgodnie z którym nabycie jest wyłączone, gdyż upadły jest właścicielem rzeczy, a ochrona przewidziana w art. 503 § 1 kodeksu handlowego⁷³, stanowiącego odpowiednik obecnego art. 169 k.c., dotyczy wyłącznie zbycia rzeczy cudzych.

Zmiana, która nastąpiła z chwilą wejścia w życie nowej ustawy (tj. 1 października 2003 r.), nie do końca została należycie wyjaśniona. Może mieć znaczenie zasadniczo tylko w jednej sytuacji. Chodzi mianowicie o przelew wierzytelności dokonany przez upadłego. Konstrukcja bezskuteczności wywołuje daleko idące niebezpieczeństwa dla tej umowy, gdyż syndyk może ciągle żądać zapłaty od dłużnika przelanej wierzytelności⁷⁴. Jeśli więc doszło do przelewu i miał on być bezskuteczny w stosunku do masy upadłości, to prowadzi to jednocześnie do rzeczy trudnej do logicznego wyjaśnienia — dłużnik ma zamiast jednego dwóch wierzycieli, wobec których jest zobowiązany w tym samym zakresie. Wierzytelność jest w masie i jest poza masą, gdyż jest nabycie skuteczne i może w konsekwencji być dochodzona przez syndyka oraz przez cesjonariusza równocześnie.

6. NABYCIE W DOBREJ WIERZE NIERUCHOMOŚCI NALEŻĄCYCH DO MASY UPADŁOŚCI

Kwestia niemożliwości stosowania rękojmi w postępowaniu upadłościowym wydaje się bardziej oczywista niż w przypadku rozporządzenia przez upadłego rzeczami ruchomymi stanowiącymi masę upadłości.

⁷⁰ A. Jakubecki, F. Zedler: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 382–383; M. Kroenner: *Likwidacja...*, *op. cit.*, s. 167.

⁷¹ M. Allerhand: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 96.

⁷² Tamże, s. 95–96.

⁷³ Art. 503 kodeksu handlowego, który stanowił, że „nabywca rzeczy ruchomej od kupca, który zbywa i oddaje cudzą rzecz ruchomą, staje się jej właścicielem, jeżeli pozostaje w dobrej wierze co do uprawnień kupca”. Z kolei w § 2 wprowadzał przywilej dla nabywcy w dobrej wierze, gdyż właściciel mógł żądać wydania rzeczy skradzionej, zgubionej lub w inny sposób utraconej jedynie w ciągu trzech lat od utraty posiadania, tylko za zwrotem tego, co nabywca za nią zapłacił.

⁷⁴ M. Allerhand: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 96.

Księgi wieczyste zakłada się w celu ujawnienia stanu prawnego nieruchomości. Przez stan prawny ujawniony w księdze wieczystej należy rozumieć treść wpisów obejmujących prawa. Jak już zostało zaznaczone, syndyk zobowiązany jest ujawnić postanowienie o ogłoszeniu upadłości w księdze wieczystej. Z kolei okolicznością wyłączającą stosowanie rękojmi jest ostrzeżenie o niezgodności stanu jawnego wpisanego w treści księgi wieczystej. W tym miejscu należy przypomnieć wskazany już obowiązek syndyka przedsięwzięcia czynności celem ujawnienia postanowienia o ogłoszeniu upadłości w księdze wieczystej oraz w innych księgach i rejestrach, do których wpisany jest majątek upadłego. Formą tego wpisu nie będzie ostrzeżenie, lecz na przykład wpis w dziale czwartym ograniczenia w rozporządzaniu majątkiem należącym do masy upadłości⁷⁵. Wpis ten realizuje funkcję ostrzegawczą wobec kontrahentów upadłego, którzy mogą w ten sposób dowiedzieć się o ograniczeniu uprawnienia do rozporządzania wskutek ogłoszenia upadłości⁷⁶. Z kolei ostrzeżenie jest wpisem tymczasowym dotyczącym niezgodności stanu prawnego ujawnionego w treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym⁷⁷. Aby odpowiedzieć na pytanie o możliwość zastosowania rękojmi w postępowaniu upadłościowym, kwestią rozstrzygającą jest odpowiedź na pytanie, czy upadłość powoduje niezgodność między stanem jawnym a rzeczywistym.

Wyjaśnione zostało, iż upadły poprzez fakt ogłoszenia upadłości nie traci prawa własności rzeczy wchodzących w skład masy upadłości. Przeważająca część doktryny przyjmuje, że nie zachodzi niezgodność stanu prawnego w przypadku nieistnienia lub istnienia wpisu w księdze wieczystej dotyczącego ogłoszenia upadłości. Poglądy te, skądinąd słuszne, nie są jednak należycie uargumentowane. S. Rudnicki⁷⁸ przyjmuje, iż taki wpis nie powoduje niezgodności, ponieważ ma charakter wpisu tymczasowego zabezpieczającego wynik toczącego się postępowania upadłościowego. Podobnych argumentów używa S. Gurgul⁷⁹. Uważam, że przedstawione przez wskazanych autorów argumenty nie wyczerpują wątpliwości w tym zakresie.

Uzupełniając powyższą argumentację, należy przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie, czy wskutek ogłoszenia upadłości zmienia się jej stan prawny nieruchomości stanowiących masę upadłości. Niewątpliwie w wyniku ogłoszenia upadłości istotnie zmienia się reżim prawny składników majątkowych stanowiących masę upadłości, jednakże nie pociąga za sobą zmiany stanu prawnego nieruchomości. Wydaje się jednak, iż w przypadku ogłoszenia upadłości zmienia się jedynie sytuacja prawna zbywcy, a nie rzeczy stanowiących jego własność. Taki stan prawny przez rękojmię chroniony nie jest. Ujawnienie w księdze wieczystej upadłości ma walor jedynie informacyjny, gdyż nie dotyczy stanu prawnego z art. 5 u.k.w.h. Brak jest

⁷⁵ S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 569.

⁷⁶ Tamże, s. 569.

⁷⁷ E. Gniewek: *System prawa prywatnego*, t. 4, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2005, s. 131–132.

⁷⁸ S. Rudnicki: *Komentarz...*, op. cit., s. 37.

⁷⁹ S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, op. cit., s. 569–570.

podstaw, by do rozstrzygnięcia zagadnienia odwoływać się do sankcji nieważności przewidzianej w art. 77 pr.up.n. Należy więc przyjąć, iż przesłanką negatywną zastosowania instytucji rękojmi jest brak zmiany wskutek ogłoszenia upadłości stanu prawnego nieruchomości.

7. STOSOWANIE ART. 1028 K.C. W UPADŁOŚCI

Przedmiotem analizy będzie próba zestawienia normy z art. 1028 k.c. z przepisami postępowania upadłościowego. Treść art. 119 pr.up.n. przesądza, iż spadek wchodzi *ex lege* do masy upadłości, jeśli został otwarty po ogłoszeniu upadłości i powoływał upadłego do dziedziczenia⁸⁰. Skoro więc upadły jest spadkobiercą, do wskazanego stanu faktycznego nie można stosować art. 1028 k.c., bowiem przytoczony przepis ma wyłącznie zastosowanie do przypadków zbycia rzeczy przez osobę legitymującą się stwierdzeniem nabycia spadku, która jednak w rzeczywistości spadkobiercą nie jest. Wyłączenie stosowania art. 1028 k.c. jest więc oczywiste. Artykuł 120 pr.up.n. przewiduje jednakże sankcję nieważności za wskazane w tym przepisie czynności mające za przedmiot spadek. W katalogu tym brak jest regulacji odnoszącej się do zbycia poszczególnych przedmiotów należących do spadku, co traktowane jest jako przeoczenie ustawodawcy⁸¹. Wobec powyższego należy zastanowić się, czy możliwe jest nabycie poszczególniej rzeczy ruchomej należącej do spadku na zasadach ogólnych wynikających z art. 169 k.c. Uważam, że rozstrzygnięcie tego zagadnienia wymaga rozróżnienia zbywania rzeczy, która jest w całości własnością upadłego, w stosunku do takiej sytuacji, gdzie przedmiot umowy stanowi jedynie jego współwłasność.

W pierwszej sytuacji należy opowiedzieć się za niedopuszczalnością stosowania art. 169 k.c. Skoro rzecz należąca do spadku wchodzi do masy upadłości, to rozporządzenie takim przedmiotem prowadzi do nieważności na zasadzie art. 77 pr.up.n.⁸² Uważam, że powtórzenie dokonane w art. 120 pr.up.n. stanowi swoiste *superfluum*. Gdy zaś rzecz wchodząca do spadku stanowi współwłasność upadłego i jest zbywana w całości przez niego, to nabycie od nieuprawnionego na zasadach art. 169 k.c. jest dopuszczalne jedynie co do części, która własnością upadłego nie jest. W doktrynie⁸³ podnosi się, że art. 169 k.c. ma zastosowanie do przedmiotów objętych spadkiem tylko wtedy, gdy spadkobierca nie jest ich właścicielem pod warunkiem spełnienia przez niego warunków nabycia w dobrej wierze, w szczególności posiadania zbywanej rzeczy. Skuteczne nabycie będzie odnosić się wyłącznie do części, która była własnością drugiego współwłaściciela. Doktryna przyjmuje⁸⁴,

⁸⁰ A. Jakubecki, F. Zedler: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 361.

⁸¹ S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 393.

⁸² Tamże, s. 393.

⁸³ A. Gola: *Nabycie...*, *op. cit.*, s. 79; A. Szpunar: *Nabycie własności...*, *op. cit.*, s. 142–143.

⁸⁴ A. Szpunar: *Nabycie własności...*, *op. cit.*, s. 87.

że zbycie przedmiotu objętego współwłasnością powoduje stosowanie art. 169 § 2 k.c., jako że rzecz ruchoma została utracona przez współwłaściciela wbrew jego woli. Wątpliwości w rozstrzygnięciu zagadnienia nabycia w dobrej wierze przedmiotów spadkowych powoduje treść art. 123 pr.up.n., na podstawie którego oświadczenie upadłego o odrzuceniu spadku jest bezskuteczne wobec masy, jeśli zostało dokonane po ogłoszeniu upadłości. W konsekwencji zastosowania tej normy, dokonane przez upadłego oświadczenie o odrzuceniu spadku jest ważne, lecz nie wywiera skutków wobec masy⁸⁵. Odrzucenie spadku jest jednak ważne, co implikuje dziedziczenie przez następnych upadłego w częściach równych, bowiem odrzucającego spadek traktuje się, jakby nie dożył otwarcia spadku (art. 1020 k.c.). Należy więc przyjąć, iż w tym przypadku stwierdzenie nabycia spadku będzie legitymowało jako spadkobiercę następnych upadłego, co również wyklucza stosowanie art. 1028 k.c. oraz wobec przedstawionych wyżej argumentów także nabycie od nieuprawnionego na zasadach ogólnych.

III. PRZESŁANKI PRZEMAWIAJĄCE ZA OCHRONĄ DOBREJ WIARY KONTRAHENTA UPADŁEGO

Dotychczasowe rozważania wskazywały wyłącznie na te argumenty, które przemawiały za wyłączeniem skutecznego nabycia w dobrej wierze przez kontrahenta upadłego mienia stanowiącego masę upadłości. Jak już zaznaczyłam, rozwiązanie omawianego zagadnienia tylko pozornie nie nastrocza wątpliwości. W tym miejscu wymagają przedstawienia także i te z nich, które przemawiają za odmiennym stanowiskiem. W pierwszej kolejności zajmę się problematyką ukształtowania przepisów w sposób, który może powodować naruszenie zasady równego traktowania. Dalszym poruszonym przeze mnie zagadnieniem będą skutki zastosowania sankcji wynikającej z art. 77 pr.up.n. Doniosłe znaczenie dla nabycia weksła w dobrej wierze ma koncepcja pozoru prawnego, która wyjaśnia, w jakich okolicznościach dłużnik będzie ponosił odpowiedzialność, mimo nieważności aktu wystawienia papieru wartościowego.

1. PROBLEM DOPUSZCZALNOŚCI ROZRÓŻNIENIA SYTUACJI PRAWNEJ KONTRAHENTA UPADŁEGO

Analizując problematykę nabycia od upadłego mienia należącego do masy upadłości, trzeba wskazać na sygnalizowane uprzednio występowanie rozróżnienia sytuacji prawnej nabywcy w dobrej wierze rzeczy ruchomych z art. 169 k.c.,

⁸⁵ A. Jakubecki, F. Zedler: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 370.

w przypadku gdy nabywca zawiera taką czynność prawną z osobą trzecią, oraz sytuacji, w której drugą stroną jest upadły. W pierwszej przedstawionej sytuacji nabycie jest uzasadnione przede wszystkim zapewnieniem ochrony nabywcy w dobrej wierze oraz zasadami bezpieczeństwa obrotu. Negatywna odpowiedź na pytanie o skuteczne nabycie w dobrej wierze w postępowaniu upadłościowym musi być także poparta stanowiskiem, czy taka sytuacja jest wystarczająco różna, aby dostatecznie uzasadniała wyłączenie ochrony w upadłości. Uważam, że ma ona poparcie poprzez funkcję, jaką postępowanie upadłościowe ma spełnić. Ustawodawca przyjmuje, że postępowanie upadłościowe powinno zapewnić zaspokojenie należności wierzycieli w jak największym stopniu, co w konsekwencji musi prowadzić do należytej ochrony przedmiotu, z którego nastąpi zaspokojenie. Wskazując na ten fakt, wyłączenie nabycia w dobrej wierze posiada swoją aksjologiczną podstawę. W tym aspekcie nie możemy więc mówić o dyskryminacji, skoro rozróżnienie skutków nie cechuje arbitralność.

Uważam, że należy także zwrócić uwagę na inny przejaw nierównego traktowania mogący powstać w upadłości. Okazuje się bowiem, że przepisy przewidują także dodatkowe zróżnicowanie sytuacji prawnej, a mianowicie odmiennie kształtują skutki prawne w zależności od osoby, z którą nabywca zawiera umowę, przy założeniu, że przedmiotem obu czynności będzie mienie należące do masy upadłości. W myśl art. 77 pr.up.n. prawnie istotna jest jedynie okoliczność, czy kontrahent zawarł czynność prawną z upadłym. Zawierając umowę z upadłym, nabywca nie uzyska ochrony. Odmienna kwalifikacja nastąpi, gdy zbycia mienia należącego do masy dokona każdy inny podmiot, który nie jest upadłym. Uwaga ta, jak już zaznaczyłam, nie odnosi się do sytuacji zastępstwa przez pełnomocników oraz przedstawicieli ustawowych. Przykładowo w przypadku zawarcia umowy z osobą trzecią, której upadły powierzył rzeczy należące do masy upadłości, lub z osobą, która wbrew woli upadłego stanie się ich posiadaczem (np. wskutek kradzieży), kontrahent uzyska własność rzeczy ruchomych na zasadach art. 169 k.c. oraz nieruchomości na podstawie rękojmi. Taki podmiot nie jest uprawniony do rozporządzania, ponieważ powierzenie ma swoją podstawę w nieważnej czynności prawnej. Podmiotem umowy nie będzie upadły, co w konsekwencji prowadzi do odmowy zastosowania art. 77 pr.up.n. i sankcji, którą ta norma przewiduje. Hipoteza normy prowadzi do wniosku, iż prawnie obojętne jest kryterium przedmiotu takiej umowy. W następstwie odmowy stosowania normy art. 77 pr.up.n., w przypadku zbywania przez osobę trzecią mienia stanowiącego masę upadłości powstają absurdalne skutki. Otóż okazuje się, że ustawodawca nie kieruje się dyrektywą ochrony masy upadłości, lecz nawet jej zaprzecza, pozwalając na skuteczne wyprowadzenie mienia z masy upadłości w przypadku zawarcia takiej umowy przez inną niż upadły osobę nieuprawnioną do rozporządzania rzeczą. Trudno jest znaleźć uzasadnienie w przepisach prawa upadłościowego, które pozwalałoby na taki rezultat. Uważam, że nie jest więc dopuszczalne rozróżnienie opierające się wyłącznie na kryterium podmiotu, z którym

osoba trzecia zawiera umowę, ponieważ taka konstrukcja nie pozwala na skuteczną ochronę masy. Kryterium podmiotu powinno być uzupełnione wskazaniem przedmiotu umowy. Powyższe rozważania stanowią jeden z wielu przykładów niewłaściwego sformułowania art. 77 pr.up.n. Skoro wyłączenie nabycia w dobrej wierze może mieć istotne aksjologiczne uzasadnienie, to należy zadać pytanie, dlaczego ustawodawca nie jest konsekwentny w słusznym stanowisku, pozwalając równocześnie na niczym nieuzasadnione wyjątki w przedmiocie ochrony masy upadłości.

Zasadę równości wobec prawa wyraża art. 32 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁸⁶. W myśl przywołanego przepisu wszyscy są równi wobec prawa oraz mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Ustęp 2 zakazuje dyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym. Należy zaznaczyć, iż o tym, czy możliwe będzie różnicowanie sytuacji poszczególnych podmiotów, decyduje posiadanie przez podmioty cechy relewantnej, która czyni ich podmiotami podobnymi. W przypadku bowiem, gdy podobne podmioty nie znajdują się w sytuacji podobnej, zasada równego traktowania nie znajdzie zastosowania. Jednakże gdy dokonamy ich klasyfikacji jako charakteryzujących się w równym stopniu cechą istotną (relewantną), fakt ten wyłącza ich nierówne traktowanie⁸⁷. W doktrynie⁸⁸ wskazuje się na istnienie dwóch wymiarów obowiązującej zasady. Obie adresowane są do organów władzy publicznej, jednakże pierwsza odnosi się do fazy stanowienia (równość w prawie), druga natomiast dotyczy etapu stosowania prawa (równość traktowania). Dla potrzeb poruszanej problematyki istotne znaczenie ma sposób ukształtowania przepisów normujących wspólne dochodzenie należności od niewypłacalnych dłużników, a więc równość w prawie. Dyrektywa ta, jako odnosząca się do fazy stanowienia prawa, nakłada na ustawodawcę obowiązek prawidłowego ukształtowania przepisów prawa, tak aby czynić zadość nakazowi podobnego traktowania podobnych podmiotów⁸⁹.

Wymaga ustalenia, czy przepisy prawa upadłościowego zostały skonstruowane w taki sposób, że mogą prowadzić do odmiennego traktowania podmiotów podobnych. We wskazanym przykładzie punktem wyjścia musi być ocena łączącej ich ewentualnie cechy podobieństwa. Kolejnym aspektem jest ustalenie, czy zróżnicowanie równości w stanowieniu prawa jest obiektywnie uzasadnione⁹⁰, co w konsekwencji przyjęcia arbitralnego rozróżnienia prowadzi do dyskryminacyjnego traktowania. Popieram pogląd o podobieństwie w przypadku, w którym kontrahent zawiera umowę z upadłym mającą za przedmiot mienie stanowiące masę upadłości oraz odpowiadającą jej przedmiotowo umowę z inną niż upadły osobą nieuprawnioną do rozporządzania. Kontrahent nie ma często możliwości dowiedzenia się

⁸⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁸⁷ L. Garlicki (red.): *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 6; uzasadnienie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego wydanego 9 marca 1988 r., U 7/87, OTK 1998, s. 14.

⁸⁸ Tamże, s. 8.

⁸⁹ Tamże, s. 10.

⁹⁰ Tamże, s. 9.

o samym ogłoszeniu upadłości, tym bardziej należy przyjąć, iż nie jest w stanie zorientować się, czy nabywana rzecz stanowi masę upadłości.

Analiza zasygnalizowanego stanu faktycznego prowadzi do wniosku, iż niewątpliwie zachodzi nieuzasadnione różnicowanie. Jak już wyjaśniłam, jedynym aksjologicznym uzasadnieniem jest różnicowanie skutków prawnych na podstawie przesłanki, czy przedmiotem umowy jest masa upadłości, gdyż powyższe stanowi konsekwencję jej szczególnej ochrony. Niewątpliwie niewypłacalny dłużnik, wobec którego ogłoszono upadłość, jest pozbawiony prawa rozporządzania mieniem wchodzącym do masy. Pośrednio uzasadnieniem art. 77 pr.up.n. jest ogólna myśl, która nakazuje chronić masę upadłości przed jej bezzasadnym naruszeniem. Także konsekwencja przyjęta z powyższego rozwiązania świadczy o wadliwości omawianej normy prawnej.

Podsumowując, brak jest jakiegokolwiek uzasadnienia zróżnicowania dopuszczalności nabycia za względu na podmiot zbywający. Wyłączenie nabycia w dobrej wierze rzeczy stanowiących masę upadłości posiada właściwe uzasadnienie, bowiem z tych przedmiotów następuje zaspokojenie wierzycieli. Ustawodawca przewidział możliwość przeniesienia własności przez upadłego rzeczy stanowiących masę. Z drugiej jednak strony brak jest regulacji zbywania takiego mienia przez podmiot, wobec którego nie została ogłoszona upadłość. Taka osoba jest bowiem nieuprawniona do rozporządzania, co powoduje konieczność stosowania w przedstawionych stanach faktycznych instytucji regulujących nabycie w dobrej wierze, w szczególności art. 169 k.c. oraz rękojmi wiary publicznej ksiąg wieczystych.

2. WĄTPLIWOŚCI ZWIĄZANE Z PRZYJĘCIEM PRZEZ USTAWODAWCĘ SANKCJI NIEWAŻNOŚCI CZYNNOŚCI PRAWNEJ UPADŁEGO MAJĄCEJ ZA PRZEDMIOT MIENIE NALEŻĄCE DO MASY UPADŁOŚCI

Kolejnym przedstawionym przeze mnie zagadnieniem będą konsekwencje ogólne stosowania art. 77 pr.up.n., który jako najważniejszy argument, przemawiający na rzecz wyłączenia nabycia od nieuprawnionego w upadłości, równocześnie po raz kolejny prowadzi do przyjęcia niedopuszczalnych rezultatów. W konsekwencji niezbędne będą rozważania nad jego redukcją teleologiczną. W zależności od jej wyników różne będą konsekwencje związane z uznawaniem nabycia w dobrej wierze od upadłego.

Dla oceny racjonalności zastrzeżonej przez ustawodawcę sankcji należy zaprezentować przykładowy stan faktyczny. W czasie toczącego się postępowania upadłościowego obejmującego likwidację majątku niewypłacalnego dłużnika, upadły zaciągnął na podstawie czynności prawnej zobowiązanie. Nasuwa się więc pytanie, czy osoba trzecia będzie mogła dochodzić zapłaty po zakończeniu postępowania

nia upadłościowego? Artykuł 77 pr.up.n. określa, że taka czynność prawna jest nieważna z mocy prawa, co prowadzi do niemożliwości dochodzenia należności przez osobę trzecią po zakończeniu postępowania upadłościowego. Czynność prawna nieważna nie może być następczo konwalidowana, a więc uznana za czynność prawną niewadliwą. Odstępstwa od zasady definitywnej bezskuteczności nieważnej umowy może wprowadzić jedynie ustawodawca⁹¹. Przepisy prawa upadłościowego takiego wyjątku nie przewidują, przez co należy przyjąć definitywność nieważności.

Uzasadnione jest więc twierdzenie, że sankcja prowadzi faktycznie do odjęcia upadłemu zdolności do czynności prawnych w toku postępowania upadłościowego, ponieważ nie może on zawrzeć skutecznie zobowiązania. Jednakże stanowisko o braku wpływu ogłoszenia upadłości na zdolność do czynności prawnych niewypłacalnego dłużnika przyjmuje ustawodawca w treści art. 185 ust. 2 pr.up.n. Większość komentatorów nie zauważyła jednak, iż w istocie sankcja nieważności do takiego stanu w rzeczywistości prowadzi. Nie zauważają oni w stanowisku prawodawcy żadnej sprzeczności, przyjmując bez głębszej analizy zasadę wyrażoną w art. 185 ust. 2 pr.up.n.⁹²

Na gruncie dawnego prawa upadłościowego prawodawca przyjął bezskuteczność czynności prawnej zawartej przez upadłego w stosunku do wierzycieli upadłego. Przyjmowano, że przewidziana sankcja dotyczyła zarówno czynności rozporządzających⁹³, jak i jedynie zobowiązujących. To drugie, mimo iż powodowało powstanie skutecznego obowiązku po stronie upadłego, nie prowadziło jednak do powstania zobowiązania po stronie masy. Wszelkie czynności upadłego dążące do wykonania tegoż zobowiązania były pozbawione skutków, a więc masa mogła skutecznie żądać przedmiotu świadczenia. Jednakże upadły nie mógł się powoływać na bezskuteczność po zakończeniu postępowania upadłościowego⁹⁴. Taka umowa nie powodowała więc powstania żadnych pasywów dla masy upadłości. Bezskuteczność względna nie unicestwiała jednak zaciągniętego przez upadłego zobowiązania, które mogło być skutecznie dochodzone po zakończeniu postępowania i zaspokojeniu wierzycieli.

Konsekwencje płynące z terminologii dawnego i obecnego sformułowania nie są pozbawione doniosłych konsekwencji. Zmiana sankcji nie może być traktowana jedynie w kategoriach zwrotów terminologicznych. Zestawiając przedstawione rozwiązania, należy zauważyć, że ustawodawca skonstruował normę prawną, która zapewnia o wiele mniejszą ochronę kontrahentowi upadłego. Uważam, że brak jest uzasadnionych powodów, dla których możliwość dochodzenia świadczenia od upadłego po zakończeniu postępowania upadłościowego miałyby zostać wyłączona.

⁹¹ J. Preussner-Zamorska: *Nieważność czynności prawnej w prawie cywilnym*, Warszawa 1983, s. 164–167; Z. Radwański (red.): *System...*, *op. cit.*, s. 430.

⁹² S. Gurgul: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 580; A. Jakubecki, F. Zedler: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 578; A. Witosz (red.): *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 258; K. Flaga-Gieruszyńska: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 52; Z. Świeboda: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 256.

⁹³ M. Allerhand: *Prawo upadłościowe...*, *op. cit.*, s. 94.

⁹⁴ Tamże, s. 96–97.

Ponadto, jeśli okaże się, że świadczenie dokonane na rzecz upadłego nie znajduje się w masie upadłości (co stanowi konieczny warunek żądania zwrotu świadczenia na podstawie art. 77 ust. 2 pr.up.n.), kontrahent nie będzie mógł skutecznie dochodzić zwrotu spełnionego przez niego świadczenia od masy. Nieważność prowadzi więc do niemożliwości dochodzenia świadczenia od upadłego po zakończeniu postępowania upadłościowego. Powyższa konstrukcja po raz kolejny prowadzi do niemożliwych do przyjęcia rezultatów.

Przepis określa, iż nieważne mają to być czynności „dotyczące masy upadłości”. Pytanie pojawia się, gdy zobowiązanie upadłego polegało na świadczeniu pieniężnym. Artykuł 63 pr.up.n. określa, jakie mienie nie wchodzi do masy upadłości. Do kategorii wymienionej zalicza w pkt 2 wynagrodzenie za pracę w części niepodlegającej zajęciu. W konsekwencji, jeśli zobowiązanie upadłego nawet niewiele przekroczyło pozostawioną upadłemu kwotę, czynność taka także byłaby nieważna.

Problematyczne jest również określenie, czy nieważność odnosi się do czynności rozporządzających, czy także do tych, na podstawie których dochodzi jedynie do zaciągnięcia zobowiązania. W przypadku zawężenia zakresu konieczne jest uzasadnienie, które czynności są nieważne. W zależności bowiem od przyjętego stanowiska konsekwencje dla skuteczności nabycia w dobrej wierze będą doniosłe. Należy się więc zastanowić, czy będzie miało znaczenie na gruncie art. 77 pr.up.n. rozróżnienie czynności prawnych obligacyjnych i rozporządzających, oraz odpowiedź na pytanie, czy hipoteza normy prawnej obejmuje obie kategorie czynności prawnych.

Zgodnie z przepisem art. 77 pr.up.n. czynności prawne upadłego dotyczące mienia wchodzącego do masy upadłości, wobec których upadły utracił prawo zarządu, są nieważne. Pogląd, iż przytoczona norma prawna dotyczy jedynie czynności rozporządzających, stoi więc w całkowitej sprzeczności *lege non distinguente* z jej treścią. Ponadto, treść ust. 2 omawianego przepisu przekonuje, iż ustawodawca odnosi sankcję nieważności także do czynności obligacyjnych, skoro posługuje się w nim terminem „świadczenia”, charakterystycznym właśnie dla czynności zobowiązujących.

Wobec przedstawionego uprzednio niedopuszczalnego skutku przedmiotowej normy, który przejawia się w faktycznym wyłączeniu zdolności do czynności prawnych upadłego, co w konsekwencji prowadzi do znacznego pogorszenia sytuacji prawnej jego kontrahenta, jednym z rozwiązań *de lege ferenda* jest wyłączenie spod zakresu omawianej normy czynności zobowiązujących. Nieważność dotyczyłaby wtedy wyłącznie czynności rozporządzających. Należy więc zastanowić się, jaka sankcja zostanie przewidziana dla zaciągnięcia przez upadłego zobowiązania. Możliwe są tu dwa rozwiązania: czynność taka będzie bezwarunkowo skuteczna albo bezskuteczna w stosunku do masy. Wybór jednego z przedstawionych stanowisk posiada istotne znaczenie dla ochrony nabywcy upadłego.

Uważam, że niedopuszczalne jest przyjęcie, iż czynność obligacyjna powodowałaby powstanie po stronie masy pasywów. Stanowi to konsekwencję przyjęcia

zasady szczególnej ochrony masy upadłości. Jedynie więc utrzymanie dawnej sankcji w postaci bezskuteczności względnej takiej czynności przynosi zadowalające rezultaty. Dokonana redukcja teleologiczna, mimo iż stoi w oczywistej sprzeczności z zapewne zamierzoną zmianą sankcji, jest niezbędna ze względu na absurdalne skutki, jakie przepis wywołuje. Bezskuteczność względna nie powoduje niekorzystnych dla masy skutków oraz znacznie poprawia sytuację prawną kontrahenta upadłego. Brak jest bowiem istotnych powodów, które chroniłyby osobę fizyczną, wobec której ogłoszono upadłość, także po zakończeniu tego postępowania. Aksjologicznie uzasadnione jest wyłączenie odpowiedzialności z określonej masy, która ma służyć zaspokojeniu wierzycieli, jednakże po zakończeniu postępowania ta kolizja z pozostałymi wierzycielami już nie występuje, co sprawia, iż rezygnacja z ochrony upadłego jest niezbędna i uzasadniona.

Dla rozstrzygnięcia problematyki nabycia w dobrej wierze od upadłego istotniejsze znaczenie ma określenie sankcji dokonanej przez upadłego czynności rozporządzającej. Jak już podkreślałam, warunkiem nabycia od nieuprawnionego jest ważność czynności prawnej. Na gruncie art. 77 pr.up.n. możemy zastanawiać się, czy wyrażona sankcja dotyczy czynności prawnej rozporządzającej, czy też taka czynność także będzie bezskuteczna w stosunku do masy. Brak jest jednak powodów, by przyjmować, iż takie czynności są bezskuteczne w stosunku do masy upadłości. Stanowiłoby to oczywistą sprzeczność z treścią przepisu. Sankcja nieważności jest więc oczywista. Upadły nie ma bowiem praworzeczowej kompetencji do zbywania lub obciążania przedmiotów masy. Dawne prawo upadłościowe wymykało się spod zastosowania art. 169 k.c., gdyż nabywca formalnie stawał się właścicielem, jednakże wierzyciele mogli zaspokoić się z tego przedmiotu. Jeśliby przyjąć, że objęte nieważnością są jedynie czynności rozporządzające, przy jednoczesnym utrzymaniu całkowitej skuteczności czynności obligacyjnych, to problem nabycia w dobrej wierze jest otwarty. Należy przyjąć, iż wobec przyjętego przeze mnie poglądu, który uznaje czynność obligacyjną za bezskuteczną w stosunku do masy, taka czynność nie może powodować ujemnych konsekwencji dla masy upadłości, a więc nie ma podstaw dla ochrony dobrej wiary. Skłonność do zawężania nieważności wyłącznie do czynności rozporządzających powoduje moim zdaniem otwarcie na nowo dyskusji w interesującej problematyce.

3. PROBLEMATYKA PRZYPISANIA ODPOWIEDZIALNOŚCI UPADŁEGO ZA WYSTAWIENIE PAPIERU WARTOŚCIOWEGO PUBLICZNEJ WIARY

Jak już zostało wielokrotnie zaznaczone, nieważne są czynności prawne upadłego dotyczące mienia stanowiącego masę upadłości. Stwierdzenie to oznacza, iż bezwzględnie nieważne jest wystawienie papieru wartościowego lub jego puszcze-

nie w obieg. Dokonanie jednak przez upadłego takich czynności prawnych nie jest całkowicie pozbawione skuteczności prawnej. Dla rozpoczęcia rozważań konieczne jest przede wszystkim wyjaśnienie, czym są papiery wartościowe „publicznej wiary” (*Wertpapiere des öffentlichen Glaubens*). Pojęcie to ma doniosłe znaczenie dla zagadnienia nabycia w dobrej wierze. Powstają one z momentem przejścia praw na osobę trzecią i z uwagi na ukształtowanie klauzul dokumentowych uprawniają nabywcę do zaufania treści dokumentu⁹⁵. Kolejnym zagadnieniem wartym zasygnalizowania jest problematyka samodzielności zobowiązania wekslowego. Należy zgodzić się ze słusznym poglądem wyrażanym w doktrynie, iż zagadnienie samodzielności aktualizuje się jedynie w przypadku, gdy remitent przeniesie prawa na inną osobę albo wystawienie papieru wartościowego nie będzie ważne⁹⁶. Obszarem mojego zainteresowania będzie drugi stan faktyczny.

Dla nabycia praw wynikających z papieru wartościowego zasadnicze znaczenie ma oznaczenie chwili, w której zobowiązanie wekslowe powstanie. Nie wchodząc w szczególności, zasadnicze znaczenie dla nabycia w dobrej wierze od upadłego ma teoria pozoru prawnego. Sprowadza się ona do przyjęcia, że w przypadku gdy akt wystawienia nie jest ważny, można przypisać odpowiedzialność w przypadku, gdy dłużnik stworzył pozór prawny istnienia określonej wierzytelności⁹⁷. Widoczna jest więc doniosłość tej teorii dla prawa upadłościowego. Sama wadliwość aktu wystawienia weksla, mająca poparcie w sankcji nieważności czynności prawnych upadłego, nie ma znaczenia dla skuteczności nabycia w dobrej wierze, w przypadku gdy przyjmiemy, iż upadłemu można przypisać stworzenie pozoru prawnego. W doktrynie przyjmuje się, że „odpowiedzialność nie powstanie, jeśli tworzący pozór prawny nie mógłby dokonać niewadliwej czynności, której pozór prawny został wywołany”⁹⁸. Przykładem wykluczenia odpowiedzialności jest więc wystawienie weksla przez osobę pozbawioną zdolności do czynności prawnych, a także nabycia weksla przez złodzieja. Wystawca natomiast będzie odpowiadał w przypadku, gdy prawidłowo wypełniony weksel zostanie przez niego zgubiony⁹⁹.

Należy się więc zastanowić, czy jest możliwe przypisanie stworzenia pozoru prawnego upadłemu, który wystawił nieważny weksel. Uważam, że na tak postawione pytanie należy odpowiedzieć twierdząco. „Usamodzielnienie się” wierzytelności wekslowej jest uzależnione od spełnienia przesłanek ochrony nabywcy w dobrej wierze. Klauzule dokumentowe wyrażone w papierach wartościowych

⁹⁵ F. Zoll: *Klauzule dokumentowe...*, *op. cit.*, s. 77–78.

⁹⁶ Tamże, s. 83. Autor opowiada się za koncepcją, wedle której wystawienie papieru wartościowego jest wyłącznie uznaniem długu wynikającego ze stosunku podstawowego. Abstrahując od analizowania abstrakcyjności zobowiązania wekslowego, uznaje, iż wskazana czynność prawna o charakterze obligacyjnym wpływa na zakres zarzutów przysługujących stronom. W przypadku przeniesienia własności lub jego nabycia przy nieważnym akcie wystawienia pojawia się problem nabycia w dobrej wierze papieru wartościowego publicznej wiary.

⁹⁷ A. Szpunar: *Uwagi o papierach wartościowych na okaziciela*, *Przegląd Prawa Handlowego* 1993, z. 14, s. 7.

⁹⁸ F. Zoll: *Klauzule dokumentowe...*, *op. cit.*, s. 205.

⁹⁹ M. Czarnecki, L. Bagińska: *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 38–39.

stwarzają pozór prawny istnienia i zakresu określonej wierzytelności. Kontrahent upadłego działa więc w zaufaniu do treści wskazanych w dokumencie klauzul. Jedyną okolicznością, która mogłaby osłabić zasadę ochrony stworzonego przez upadłego pozoru, może być ochrona masy upadłości. Sankcja nieważności przewidziana w przepisach postępowania upadłościowego nie stanowi w mojej ocenie takiego wystarczającego powodu. Inna kwalifikacja byłaby możliwa, gdyby przepisy prawa upadłościowego zastrzegałyby postulowaną *de lege ferenda* bezskuteczność względną czynności zobowiązujących¹⁰⁰ wobec masy upadłości. Okazuje się więc, że przepisy prawa upadłościowego nie stanowią skutecznej przeszkody dla dochodzenia roszczeń z zobowiązania z papieru wartościowego dobrej wiary, mimo iż wystawienie dokumentu samo w sobie jest nieważne. Jak zostało zaznaczone, przedstawiony stan faktyczny dotyczy wyłącznie sytuacji podpisania weksla przez niewypłacalnego dłużnika w toku postępowania upadłościowego. W konsekwencji, działania upadłego spowodują zaciągnięcie skutecznego zobowiązania, a więc masa upadłości będzie w takim przypadku odpowiadać za przedmiotowe zobowiązanie.

Syndyk masy upadłości nie będzie mógł także podnieść nieważności wierzytelności ze stosunku podstawowego łączącego strony na podstawie art. 77 pr.u.p.n., ponieważ nabycie w dobrej wierze wierzytelności wekslowej powoduje usamodzielnienie się tej wierzytelności względem tej, która wynika ze stosunku podstawowego. W mojej pracy przyjmuję pogląd wyrażony w doktrynie¹⁰¹, iż czynność wystawienia dokumentu stanowi swoiste uznanie długu i powoduje utratę zarzutów przysługujących dłużnikowi w chwili dokonywania uznania. Przez wystawienie weksla przez upadłego dochodzi więc do modyfikacji zobowiązania wynikającego ze stosunku będącego przyczyną jego wystawienia. Zastosowanie teorii pozoru prawnego umożliwia więc wyłączenie zarzutu nieważności wierzytelności wynikającej ze stosunku podstawowego. Skuteczne nabycie wierzytelności spowoduje więc powstanie po stronie wierzyciela uprawnienia realizowania wierzytelności w postępowaniu upadłościowym.

W powyższym stanie faktycznym będzie skuteczne w stosunku do masy upadłości zaciągnięcie przez upadłego zobowiązania wekslowego. Teza o marginalizacji znaczenia instytucji nabycia od nieuprawnionego w postępowaniu upadłościowym nie jest więc uprawniona, skoro może powodować powstanie pasywów po stronie masy upadłości. Zasada ochrony masy upadłości nie będzie stała w sprzeczności ze skutecznością nabycia wierzytelności wekslowej. Powyższa konstatacja również przemawia na rzecz zmiany art. 77 pr.u.p.n. we wskazanym już kierunku.

¹⁰⁰ F. Zoll: *Klauzule dokumentowe...*, *op. cit.*, s. 202. W zgodzie z poglądem autora, czynność uznania długu ma charakter obligacyjny.

¹⁰¹ Tamże, s. 77.

4. OCENA OBOWIĄZUJĄCEJ REGULACJI, WNIOSKI I POSTULATY *DE LEGE FERENDA*

Dotychczasowe rozważania prowadzą do uzasadnionych wątpliwości w przedmiocie dopuszczalności nabycia od upadłego w dobrej wierze. W mojej ocenie nie sposób odmówić im doniosłości. Regulacja przyjęta przez ustawodawcę, odmiennie niż rozwiązania dawnego prawa upadłościowego, może sugerować, iż jest możliwe otwarcie na nowo dyskusji dotyczącej problematyki ochrony dobrej wiary w postępowaniu upadłościowym. Uważam, że taka konsekwencja nie była nawet rozważana przez prawodawcę, który jednak w sposób arbitralny i niezrozumiały zrehabilitował art. 77 pr.up.n. Konsekwencje zastosowania tej normy zostały już przedstawione.

Dla możliwie jak najpełniejszego przedstawienia postulatów *de lege ferenda* w przedmiocie rozstrzygnięcia skuteczności nabycia w dobrej wierze od upadłego wymagane jest jednak wskazanie rozwiązania przyjętego w kwestii skuteczności nabycia w dobrej wierze w postępowaniu egzekucyjnym. Zgodnie z art. 848 k.p.c.¹⁰² zajęcie ma ten skutek, że rozporządzenie rzeczą ruchomą dokonane po zajęciu nie ma wpływu na dalszy przebieg postępowania; postępowanie egzekucyjne z zajętej rzeczy ruchomej może być prowadzone przeciw nabywcy. Przepis nie narusza jednak zasady ochrony nabycia w dobrej wierze. Zajęcie powoduje wszczęcie egzekucji, która skutkuje „obłożeniem zajętego przedmiotu węzłem egzekucyjnym, skutecznym wobec każdej osoby, która po wszczęciu egzekucji przedmiot nabywa”¹⁰³. Oznacza to, iż w przypadku zbycia zajętej rzeczy nabywca będzie obowiązany znosić egzekucję z tej rzeczy, także w przypadku uzyskania własności poprzez legitymowanie się dobrą wiarą. Dobra wiara dotyczy świadomości nabywcy zajęcia rzeczy w postępowaniu egzekucyjnym¹⁰⁴. W przypadku spełnienia przesłanki pozostawiania w dobrej wierze, nabywca znajdzie się w podobnej sytuacji jak osoby, którym przed wszczęciem postępowania egzekucyjnego przysługiwało prawo własności rzeczy, które w dalszym toku czynności zostały zajęte. Przysługuje mu bowiem na podstawie art. 841 k.p.c. prawo do żądania wyłączenia rzeczy spod egzekucji, gdyż narusza ona przysługujące mu prawo własności¹⁰⁵. Wobec braku skorzystania z art. 841 k.p.c. postępowanie toczy się nadal i nabywca musi znosić egzekucje z rzeczy nabytej.

Przedstawione rozwiązanie nie może stanowić podstawy rozstrzygnięcia zagadnienia nabycia od nieuprawnionego w dobrej wierze w postępowaniu upadłościowym. Skuteczne nabycie w dobrej wierze zajętego mienia nie narusza praw wierzycieli, którzy mogą skierować egzekucję do pozostałego mienia dłużnika. Odmienna sytuacja zachodzi w postępowaniu upadłościowym.

¹⁰² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.).

¹⁰³ J. Jankowski: *Uczestnicy sądowego postępowania egzekucyjnego*, Łódź 1992, s. 164.

¹⁰⁴ A. Gola: *Nabycie...*, *op. cit.*, s. 58.

¹⁰⁵ J. Jankowski: *Uczestnicy...*, *op. cit.*, s. 160; A. Gola: *Nabycie...*, *op. cit.*, s. 59.

Sądzę, iż największe wątpliwości powstałe na gruncie obecnej regulacji dotyczą zagrożenia dyskryminacyjnego traktowania nabywców, w zależności, z kim zawierają umowę zbycia mienia stanowiącego masę upadłości. Takie ukształtowanie przepisów nie może jednak uprawniać wniosku, iż skoro w sytuacji nabycia od innego podmiotu niż upadły mienia stanowiącego masę upadłości nabycie takie może być w ogóle dopuszczalne. Uważam, że nabycie w dobrej wierze mienia należącego do masy upadłości winno być wyłączone. Jak zostało wykazane, także funkcje postępowania upadłościowego nie zezwalają na taką ochronę. Ukształtowanie przepisów prawa upadłościowego w sposób powodujący wątpliwości w kwestii zastosowania instytucji nabycia od nieuprawnionego powinno być oceniane krytycznie. Teza ta stanowi przyczynę zmiany treści normy art. 77 pr.up.n. w kierunku wprowadzenia bezskuteczności względnej czynności upadłego w stosunku do masy oraz objęcie tą sankcją także sytuacji zbywania mienia stanowiącego masę przez inne osoby nieuprawnione do rozporządzania, nie poprzestając na wskazaniu wyłącznie upadłego, jak to ma miejsce w obowiązującym stanie prawnym.

Dużo bardziej problematyczne wydaje się rozwiązanie zagadnienia nabycia w dobrej wierze od nieuprawnionego papierów wartościowych „publicznej wiary”. Jak zostało wykazane, konstrukcja nieważności czynności prawnej nie stanowi dostatecznej ochrony przed zgłoszeniem wierzytelności wekslowej, która powstała już w toku postępowania upadłościowego. Także i w takim stanie faktycznym konstrukcja bezskuteczności względnej stanowiłaby skuteczny środek wyłączenia dochodzenia takiej wierzytelności w toku postępowania upadłościowego.